

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1959.3.02>

SOOME JA EESTI ÜHISKONNATEGELASTE POLIITILISEST
SUHTLEMISEST EESTI RAHVUSLIKU LIIKUMISE PÄEVIL*
(1860.—1880-ndate aastateni)

L. LOONE,

ajalooteaduste kandidaat

Suhtlemisest esimese eesti üldlaulupeo ajal ja vahetult selle järel

Esimene eesti üldlaulupidu toimus pinevas poliitilises olukorras. Aastail 1868—1869 olid tugevnenud slavofiilide rünnakud Baltimaade erikorraale. Nende ajalehed, eriti M. N. Katkovi «Московские Ведомости», nõudsid resoluutselt Balti sakslaste eriõiguste kaotamist ja Vene seadusandluse laiendamist Baltimaale ning seal vene keelele ja õigeusu kirikule valitseva seisundi kindlustamist, s.o. venestamist. 1868. a. ilmus suurt elevust tekitanud slavofiil J. Samarini teos.¹ Hoogsalt ja osavalt rünnati selles rohkte argumentidega balti-saksa aadli võimutsemist ning nõuti, et valitsus võtaks otsekohe päevakorrale Balti erikorra kaotamise.

Eesti-, Liivi- ja Kuramaa rüütelkond ning Baltimaade luteri usu kirik asusid aktiivselt kaitsma oma keskaegset seisuslikku «Balti maariiki» nende rünnakute vastu. Võitlust arendati mitmel rindel ja üsna osavalt. Rüütelkonnad pidasid Peterburis oma eriesindajaid, kelle ülesandeks oli jälgida valitsevate ringkondade meeleolusid ja selgitada, milliseid aktioone üritatakse Balti sakslaste vastu, et neid siis kõigi vahenditega nurja ajada. 1868.—1870. a. kujunes slavofiilidevastane poleemika trüki-sõnas süstemaatiliseks. Olulisel kohal oli selles püüe tagasi tõrjuda slavofiilide peamisi paljastusi ja süüdistusi. Tõsist slavofiilide etteheidet, et eesti ja läti talurahva olukord on saksa aadli rõhumise all niivõrd vilets, et kutsub esile valitsevat korda ähvardavaid rahutusi, katsusid sakslased tõrjuda vastusüüdistusega: Baltimaade talurahvas olevat rahutu ainult sellepärast, et valelubadustega õigeusku meelitatud eestlasi ja lätlasi ei lastavat luteri usku tagasi pöörduda; see tekitab usklikel hingelist piina ja olevatki rahutuste põhjuseks. Majanduslikult elavat aga talurahvas balti-saksa aadli «hooldusel» hiilgavalt. Selle tõestamiseks anti välja eriteos, omaviisiline statistilise võltsingu tippsaavutus, mis pidi näitama, et eesti ja läti talurahva olukord on laitmatu ja igal juhul parem vene talupoja omast.² Et tähelepanu aadlile ebageeldivast talurahva majandusliku olukorra arutamiseks kõrvale juhtida, valmistati 1869. a. usuküsimuses

* Algas käesolevas ajakirjas 1959 nr. 1.

¹ Ю. Самарин, Окраины России. Серия первая: Русское Балтийское поморье. Выпуск I. Прага, 1868. Выпуск II: Записки православного латыша. Прага, 1868.

² Fr. v. Jung-Stilling, Statistisches Material zur Beleuchtung livländischer Bauer-Verhältnisse. St. Petersburg, 1868.

ette ulatuslikku aktsiooni välismaal ja taotleti protestantlike riikide demarši «usulise tagakiusamise» lõpetamiseks Baltimail. Kuid Euroopa riikide valitsused ei hakanud Balti aadli pärast Venemaaga oma vahekordi rikkuma. Küll aga oli kirik kahel käel valmis toetama seda reaktsioonilist üritust. Nn. «Evangeelse Alliansi»³ mitmed osakonnad astusid 1869.—1870. a. välja «Baltimaade usuvendade» kaitseks. Kuivõrd silmakirjalikud ja võltsid olid need tol ajal koostatud mitmesugused üleskutsed, näitab alljärgnev väljavõte Alliansi Genfi osakonna sepitsusest, milles Baltimaade küsimusse vahelesegamise vajadust põhjendatakse järgmiselt: «Tegemist on rahvastiku tunduva osa päästmisega kõige suuremast vaimse, moraalse ja usulise laostumise hädahüst ühes provintsis, mis, muide, õitseb (! — L. L.) sajandite eest sinna asunud, vene poolt ägeda vaenu all oleva saksa elemendi heategeval juhtimisel.»⁴ 1870. a. külastas Liivimaa Alliansi liige L. v. Wurstemberger, kes seejärel avaldas väga sihiliku aruande oma reisi tulemustest. Alliansi Prantsuse osakonna esindajad pöördusid 1870. a. isiklikult Aleksander II poole ja palusid Baltimaade luterlastele kaitset. 1871. a. palus Alliansi ametlik esindus samas küsimuses audientsi tsaari juures, pääses aga ainult välisministri jutule.

Need ja teised sedalaadi üritused pöörasid aastail 1868—1870 Euroopa avalikkuse tähelepanu üsna ulatuslikult Balti küsimusele. Vene valitsusele oli see vastumeelne ja süvendas Balti sakslaste vastaseid meeleolusid pealinnas. Viimastel ei olnud kerge tõrjuda neile esitatud poliitiliselt kaalukat süüdistust separatismis, taotluses Baltimaid Venemaast lahti kiskuda ja liita Preisiga, mille võimsus järjest kasvas. Ennast selle etteheite vastu kaitsta oli seda raskem, et sel oli mõningane alus. 1867.—1871. a. ilmus Balti aadli apoloogeedi W. v. Bocki väljaandel Berliinis ja Leipzигis vihkudena «Livländische Beiträge». Ülistades selles Balti sakslaste ajaloolist missiooni kirjutas Bock väljakutsuvalt, et juhul, kui Vene valitsus kavatses kaotada Baltimaade erikorra, oleks «saksa» provintsidel sobivam eralduda Venemaast — ja järelikult liituda Preisiga.⁵ Bockil oli Baltimail pooldajaid, kuid enamik aadlist ei pidanud tema väljaastumist otstarbekaks, lähtudes taktikalistest kaalutlustest, sest Bocki sõnavõtt andis slavofiilidele võimaluse Balti sakslasi põhjendatult süüdistada eba-patriootlikus suhtumises Venemaasse. Rüütelkonnad olid poliitilistel kaalutlustel sunnitud deklareerima, et nad ei ole solidaarsed «Livländische Beiträge» autoriga. Veel suuremat elevust tekitas kurikuulus Tartu ülikooli professori K. Schirreni väljaastumine 1869. a. Eespool mainitud J. Samarini publikatsioonile Baltimaade kohta vastas Schirren brošüüriga «Livländische Antwort».⁶ Ta ülistas selles piiritult Balti sakslust, õigustas ülbelt sakslaste «tungi itta» ning kõiki Baltimail eesti ja läti talurahva kallal toimepandud ajaloolisi kuritegusid. Balti erikorda pidas Schirren ajalooliseks suursaavutuseks, pühaduseks, mida ei tohtivat puudutada. Kui Vene valitsus julgeks kaotada Baltimaade privileegid, siis — ähvardas Schirren — loobuvad Baltimaad (s. o. Balti sakslased, sest eestlasi ja lätlasi ta ei arvestanud) lojaalsest hoiakust Venemaa suhtes. Bocki ja Schirreni väljaastumised nõrgendasid Balti aadli positsiooni. Schirreni kirjutis kutsus esile teravaid vastuväiteid vene ajakirjanduses ja publit-

³ Evangeelne Allianss (Evangelical Alliance) oli asutatud 1845. a. Liverpools ja tal olid osakonnad eri maades. Muu tegevuse kõrval korraldas ta oma eesmärkide saavutamiseks ka suuri rahvusvahelisi koosolekuid Inglismaal, Ameerikas, Saksamaal, Sveisitsis ja mujal.

⁴ Vt. A. v. Tobien, Die livländische Ritterschaft in ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus. Band I, Riga, 1925, lk. 184—186.

⁵ W. v. Bock, Livländische Beiträge. Berlin—Leipzig, 1867—1871.

⁶ Leipzig, 1869.

sistikas,⁷ kus resoluutselt nõuti Balti erikorra kaotamist, sest eriõigusi kasutades olevat Balti sakslastel kerge ajada oma erilist, Vene riigile vaenulikku poliitikat.⁸ Baltimaade separatismi oli omajagu põhjust karta. Agressiivse Preisi juhtimisel parajasti ühinev Saksamaa võis välispoliitilistes konfliktides Venemaaga loota ja leida toetust Balti sakslastelt. Kuid kuigi Bockil ja Schirrenil oli arvukalt pooldajaid, ei ole siiski usutav, et 1860-ndate aastate lõpul oleks eksisteerinud konkreetseid poliitilisi projekte, mis taotlesid Baltimaade eraldamist Venemaast. Balti aadli olukord isevalitsuse tiiva all ei olnud ju lõppeks sugugi nii halb, et ta oleks eraldumisele tõsiselt mõelnud.

Kergem oli Balti sakslastel tõrjuda süüdistust samamõttelisuses poola aadliga. Slavofiilid samastasid alusetult baltlaste taotlusi 1863. a. ülestõusnud poola aadli omadega ja nõudsid Balti aadli vastu repressioone, nagu neid oli kasutatud Poolas. Balti-saksa publitsistid märkisid põhjendatult, et nende opositsioon keskvoimu vastu on konservatiivne ja mitte revolutsiooniline nagu poolakail. Siinne aadel tunnistas end ise teadlikult konservatiivsemaks Vene tsaarivalitsusest, sellest Euroopa reaktsiooni ühest juhtivast kantsist. Seda mõisteti Peterburis väga hästi. 1867. a. balti-saksa aadli esindajaid vastu võttes kriipsutas Aleksander II sõnaselgelt alla, et ta mingil määral ei aseta balti-saksa ja poola aadlit ühele tasemele.⁹

Kogusee pinev poliitiline võitlus Baltimaade ümber äratas Soomes suurt tähelepanu, sest Balti erikorra vastu suunatud kampaania oli ainult üks lõik slavofiilide poliitilistest taotlustest. Nende tõeliseks eesmärgiks oli kõigi Vene ääremaade — nagu nad ise ütlesid: külmadest Soome kaljudest kuni Kolhise kuuma rannani — viimine tavalise Vene kubermangu seisundisse ja nende venestamine. J. Samarin oli pärast Baltimaid käsitleva raamatu ilmumist lubanud oma teose järgmise köite pühendada Soomele. Kui slavofiilide nõudmine poolkeskaegse Balti erikorra kaotamise osas oli progressiivne, siis Soomes kehtiva konstitutsioonilise monarhia ründamine ja kavatsus teda asendada piiramata ainuvalitsusega oli puhtakujuliselt reaktsiooniline. Seda viimast aga taotlesid täiel rindel kõik vene reaktsionäärid, kellele konstitutsioonilise printsiibi kehtimine ühes riigi osas oli vastumeelne ja hirmutekitav, sest sel alusel võis kerkida nõudmine sama põhimõtte laiendamiseks kogu Venemaale. Reaktsiooniliste ringkondade domineerima pääsemisel oli 1860-ndate aastate lõpul Soomes reformide teostamine katkestatud. Soome kodanlusel tuli korduvalt asuda kaitsepositsioonile keskvalitsuse reaktsiooniliste taotluste vastu. Seepärast jälgiti Soomes tähelepanelikult poleemikat Baltimaade ümber ja kardeti murelikult slavofiilide rünnakute süvenemist ka Soome vastu. On mõistetav, et kõige selle tõttu oli huvi Eesti olukorra vastu üsna suur.

Eestis oli 1860-ndail aastail teostatud kodanlike reformide mõjul toimunud igakülgne kiire areng. Sellega ühenduses oli kasvanud ka talurahva klassiteadlikkus ja toimus aktiivne võitlus kapitalismi arengu revolutsioonilise tee eest. Kuid Samarin-Schirren-Pogodini jt. poleemika eesti talurahvani vahetult siiski ei ulatunud. Ei suutnud ju laiem rahvahulk veel jälgida saksa ja vene keeles peetavat vaidlust ega oleks ta selle sisugi täies ulatuses mõistnud.

Tol ajal Peterburis asuvad J. Köler ja C. R. Jakobson jälgisid suure

⁷ Schirren ise kaotas koha. Lootus, et Preisi valitsus tema kaitseks välja astub, ei täitunud; ta pidi leppima professuuriga teisejärgulises Kieli ülikoolis.

⁸ M. P. Pogodin, Offener Brief an Herrn Prof. Schirren ueber dessen Buch: Livländische Antwort. Berlin, 1870.

⁹ Vt. A. v. Tobien, Die livländische Ritterschaft, lk. 135.

tähelepanuga Baltimaade ümber käivat poliitilist võitlust ning tundsid heameelt balti-saksa aadli vastu toimuvaist rünnakuist ja eesti talurahva raske olukorra paljastamisest kodanlik-liberaalses ning slavofiilide publitsistikas. Muidugi ei samastanud Köler ja Jakobson oma poliitilist programmi ja võitluse eesmärki slavofiilide omadega. Võrreldes fenomenaanidega tegi C. R. Jakobson Samarin-Schirren-Pogodini poleemikast diametraalselt vastupidise järelduse. Köler ja Jakobson olid seisukohal, et Balti aadli vastases võitluses tuleb kasutada kõiki saksavaenulikke jõude Venemaal. See poliitiline orientatsioon ei olnud meele järele J. V. Jannsenile, kes arvas, et sakslastega tuleks vahekordi leplikult korraldada, kasutamata selleks Vene võimuseid. Ka Kreutzwald oli arvamusel, et saksa aadli ja linnakodanluse seniseigi võimu püsimine on eesti rahvale vähem ohtlik, kui vene valitsevate ringkondade ja slavofiilide venestuspüüded. Tal ei tekkinud mõtet, et Venemaa demokraatlikud jõud võiksid toetada eesti rahva täielikku vabanemist igasugusest rõhumisest. Kui pinevalt oli neil aastail päevakorral rahvuspoliitilise orientatsiooni küsimus, selgub Jakobsoni ja Koidula kirjavahe- tusest, kus see on üheks peateemaks. Koidula kardab, et venelastelt toetuse otsimine viib eesti rahva venestamisele ja hävimisele, ega pea seepärast Jakobsoni poliitikat õigeaks. Sealjuures Koidula ei diferentseeri mõistet «venelased» ega eralda Venemaa demokraatlikke ning progressiivseid jõude slavofiilidest ja valitsusvõimust. Jakobson seevastu rõhutab oma kirjades, et Tartus ollakse «liialt Sakste paelade all kinni». Ta kutsub Koidulat Peterburi sealsete oludega tutvuma, soovitab tal vahet teha slavofiilide ja «tõiste venelaste» vahel, lugeda N. Flerovskit jne. Tungivalt ja pidevalt õhutab Jakobson leppimatule võitlusele sakslastega ning see ei jätnud avaldamata positiivset mõju Koidulale. Väärib märkimist, et rahvusliku liikumise tegelastest hakkas C. R. Jakobson vististi esimesena üsna teadlikult mõistma, et Venemaal on peale slavofiilide ja üldse reaktionääride ka muid jõude ning et «tõiste venelaste» hulgast võib leida mõttekaaslasi ja liitlasi. «Ka palju venelasi on meie poolt,» kirjutas ta Koidulale. Jakobson, kes suhtus valitsusvõimu kui üle klasside seisvasse jõusse, hakkas siiski juba mingil määral mõistma tsarismi klassiolemust. Ta kirjutas Koidulale: «See on ju väga tõsi, et Keisri herra rüütli kaitseb...» ja jätkas: «Väga rumalaste teeksime, kui üleüldse rüütli vastu hakkaksime võitlema. See oleks meie enese hukatus. Seisusi peame puhtast puutumata jätma; üksi Germanide vastu peame võitlema».¹⁰ Nii esitas Jakobson läbimõeldult oma võitlustaktika: rünnata avalikult sakslasi, sakslusevastase sõjakäigu varjus aga tõeliselt võidelda aadli vastu.

1860-ndate aastate lõpul olid eesti külas domineerivalt päevakorral konkreetsed majanduslikud küsimused. Raharendile siirdumise ja kiireneva talude ostmise tulemusena hakkas külas üsna silmatorkavalt eralduma kujunev maakodanlus, kes ka kapitalismi arenemise preisi tee tingimustes jõudsalt edenes ja rikastus. Samal ajal aga sai kehvtalurahva ja maatute laiadele hulkadele, kes eriti 1868. a. kannatas ikalduse ja nälja all, järjest selgemaks, et mõisnike poolt feodaalse väljaostuna teostatav maa- müük ei jäta neile mingit võimalust maad omandada ja oma olukorda parandada. Seepärast haarab aastail 1867—1869 Eestit maatameeste rahu- tuste laine: sulased ja vabadikud nõuavad maa tasuta jagamist kõigile talupoegadele. Kuid see nõudmine on alles looritatud naiivse monarhis- miga — loodetakse, et keiser varsti jagab maa kõigi soovijate vahel.

¹⁰ C. R. Jakobsoni kiri L. Koidulale 28. apr. 1870. — KM KO (= ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond).

Kehvtalurahvaliikumise mõjul kaldus kiiresti reaktsiooni poole eesti kujuneva maakodanluse ideoloog J. V. Jannsen,¹¹ kes samal ajal arendas eesti kodanluse organiseerimisel üsna aktiivset tegevust. 1868. a. hakkas ta tegema ettevalmistusi Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi asutamiseks ja algatas «Vanemuise» seltsi kaudu üldlaulupeo korraldamise mõtte. Need kavatsused olid objektiivselt kahtlemata progressiivsed. Rahvusliku liikumise üritustest võttis 60-ndate aastate lõpul konkreetsema kuju Eesti Aleksandrikooli asutamise kavatsus. Kõigis neis üritustes avaldusid aga otsekohe üsna teravalt lahkuminekud kodanlik-klerikaalse ja kodanlik-demokraatliku leeri vahel ning juba laulupeo eel olid mõlemad pooled teadlikud oma seisukohtade põhilises erinevuses.

Esimene eesti üldlaulupidu toimus väga pineval Balti küsimuse arutamise momendil, ajal, mil Vene avalikkus ja mitmed välismaisedki ringkonnad üsna tähelepanelikult jälgisid kõike Baltimail toimuvat. Samal ajal võis täheldada poliitilist aktiviseerumist eesti ühiskonnas. Rahvusliku liikumise ulatuslikumate ürituste ettevalmistamine, C. R. Jakobsoni Balti aadlit ründavad kirjutised «Eesti Postimehes», «Kolme isamaa kõne» pidamine jm. töid 1868.—1869. a. kaasa märgatava poliitilise elevuse.

Kuigi J. V. Jannsen oli 1869. a. üldlaulupeo kavatsenud truualamliku mälestuspeona, tänuks headele ülematele talurahva pärisorjusest vabastamise eest, olid Balti sakslased niisugusegi eestlaste iseseisva ülemaalse ettevõtte vastu ja püüdsid laulupeoks loa saamist nurja ajada. Sakslaste rassistliku propaganda kohaselt olid eestlased alaväärtuslike omadustega rahvas, kes ei olevat võimeline looma kultuuriväärtusi ega eksisteerima sakslaste hoolduseta. Mingit üritust, mis oleks võinud demonstreerida vastupidist, ei tohtinud toimuda. Oma tavalise taktika kohaselt ei tahtnud Jannsen tüli sakslastega. Ta otsis mitmel viisil lepitust, kutsus laulupeo patrooniks reaktsioonilise praosti Willigerode jne. Iseloom, mille Jannsen tahtis laulupeole anda, muutis Köleri ja Jakobsoni selle ürituse vastu külmaks. «Ühe eesti «laulupüha» hääks oleksid need mehed [Jakobsoni mõttekaaslased — L. L.] valmis kõik tegema, aga «priiuse ja juubelipüha» nad ei tunne ja ei mõista — ja ka mina mitte,» kirjutab Jakobson Koidulale.¹² Ja kuigi Jakobson viibis laulupeo ajal Tartus, ei võtnud ta sellest osa, leides, et juubeldamiseks ei ole põhjust, sest olukorda rahva priiuse suhtes ei pidanud ta rahuldavaks.

Ka rahva meeleoludes ei olnud 1819. a. toimunud vabastamise mälestamine domineerivaks motiiviks. Ja nii kujuneski 1869. a. laulupidu teistsuguseks kui Jannsen oli kavatsenud. Temast ei saanud «tänu ja juubelipüha», vaid saksa mõisnike vastane demonstratsioon. Laulupidu vallandas võitlusmeeleolu, mida asja algataja sugugi ei kavatsenud esile kutsuda.

Jannseni pere kutsus innukalt soomlasi laulupeost osa võtma. 13. märtsil 1869 kirjutab J. V. Jannsen Yrjö-Koskinenile ja kirjeldas laulupeoks toimuvaid ettevalmistusi. Ta avaldas lootust, et soome vennad eestlaste peole tulevad ja sellele oma juuresolekuga suurema mõjukuse annavad. Jannsen palus Yrjö-Koskineni isiklikult laulupeost osa võtta ning pakkus külalislahkelt temale ja kõigile ta Tartusse sõitvatele sõpradele peatusvõimalust oma kodus.¹³

Noorfennomaanid olid Soome ühiskondlikus elus 1869. aastaks saa-

¹¹ Vt. Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil. Tallinn, 1958, lk. 170 ja 189; E. Jannsen, C. R. Jakobson ja tema ajastu. Tallinn, 1957, lk. 43 jj.

¹² C. R. Jakobsoni kiri L. Koidulale 7. maist 1869. — KM KO.

¹³ Yrjö-Koskinens Briefwechsel, lk. 96—98.

vutanud üsna suure mõjukuse. Nende rühmitus oli konsolideerunud. «Kirjallinen Kuukauslehti» kõrval oli neil 1869. a. hakanud ilmuma päevaleht «Uusi Suometar». Ka soome keele õigusi oli vahepeal seadusandlikult laiendatud ning soome kodanlus oli rootsluse suhtes saavutanud hoopis tugevama positsiooni.

Liitlaste otsimine aga püsis soome kodanluse juhtidel ka sel ajal päevakorral, kusjuures võimalik poliitiline toetus Eestist oli nüüd kahtlemata väiksema tähtsusega.¹⁴ Noorfennomaanidel olid kujunenud juba kaugemalehaaravad plaanid. Kirjavahetuses P. Hunfalvyga (kindlasti on selleks ka teisi allikaid) arutati Preisilt või Prantsusmaalt soome kodanlusele toetuse hankimise võimalusi. Kuid teatud huvi Eesti vastu Yrjö-Koskinenil siiski püsis. 25. märtsil 1869 Jannsenile saadetud kirjas teatas ta väikese rahasumma läkitamisest eesti näljahädaliste ja päris, kas Eestis kavatsetud pidustus pärisorjuse kaotamise mälestamiseks 1869. a. ikkagi toimub.¹⁵ Ise ta aga seekord Eestit külastada nähtavasti ei kavatsenud (nagu selgub Koidula vastusest ühe tema hilisema kirja puhul¹⁶), põhjendades seda ungari teadlase P. Hunfalvy suvel oodatava külaskäiguga Soome. Koidula kordab tungivalt küllakutset ja palub ungari külalist Eestisse kaasa tuua.¹⁷ Ilmselt anti see kutse Ungarisse edasi ning 1869. a. suvel Soomet külastades sõitiski Hunfalvy sinna Eesti kaudu: ta siirdus Riiast laevaga Tallinna ja sealt hobustel Tartusse. Matkakirjelduses märgib Hunfalvy: «Juba Pestis sain teate sellest peost ja kartsin peaaegu, et hilinen.»¹⁸

Eesti laulupeost võis Hunfalvy teada saada Yrjö-Koskinenilt, kes aga ise 1869. a. Eestisse ei tulnud. Ühes oma hilisemas kirjas põhjendab ta tulematajäämist järgmiselt: «Minu kavatsus tulla Teie suurele laulupeole jäi teostamata, ausalt öeldes sel põhjusel, et mu head sõbrad siin seda takistasid riiklike asjade pärast.»¹⁹ Tõepoolest, 1869. aasta oli Soome poliitilises elus küllaltki pinev. Soome ja rootsi ajakirjanduses arenes terav poleemika koolikorralduse ja õppekeele küsimuses, millest Yrjö-Koskinen aktiivselt osa võttis, noorfennomaanide eestvõttel valmistati ette kooliõpetajate kokkutulekut ja samal ajal toimus üsna pinev ning keerukas võitlus uue koolivalitsuse kujundamise ümber. Nähtavasti seoses nende küsimuste lahendamisega viibiski Yrjö-Koskinen juunis-juulis 1869 — seega siis laulupeo ajal — Peterburis. Kirjas abikaasale märgib ta: «Hunfalvyilt sain eile teate, et ta on Tartus käinud ja Tallinna kaudu siia tulemas. Ta palub mind ennast oodata tuleva nädala algul. Nagu ma juba ütlesin, oleksin niikuinii selle ajani siin viibinud.»²⁰ Nii oluline kui Peterburisse sõit oligi,²¹ poleks Eestisse tulek sealt võimatu olnud. Näib, et Yrjö-Koskinen ei pidanud seda nii vajalikuks kui 1867. aastal. Teatud ükskõiksus Eesti suhtes avaldub ka Yrjö-Koskineni sulest «Uusi

¹⁴ 1867. a. oli olukord teine. Siis oli tuntud vajadust iga võimaliku toetuse järele. Yrjö-Koskinen kirjutab oma eluloos, et see aasta oli soomlusele raske: soomekeelsete ajalehtede ilmumine oli katkenud, kultuurilises ja poliitilises elus domineerisid alles rootslased. Tehes juttu aktiivsele poliitilisele võitlusele asumisest, seob Yrjö-Koskinen sellega vahetult ka oma Eestisse sõidu. «Kansallisia ja Yhteiskunnallisia kirjoituksia» I. Helsinki, 1901, lk. 12.

¹⁵ Yrjö-Koskinens Briefwechsel, lk. 99 ja 100.

¹⁶ Yrjö-Koskineni kõnesolev kiri on kaduma läinud.

¹⁷ Yrjö-Koskinens Briefwechsel, lk. 101—103.

¹⁸ P. Hunfalvy, Reise in den Ostseeprovinzen Russlands. Leipzig, 1874, lk. 71.

¹⁹ Yrjö-Koskinens Briefwechsel, lk. 114.

²⁰ Yrjö-Koskineni kiri abikaasale 9. juulist 1869. — Soome Riigiarhiiv.

²¹ Noorfennomaanid ei saavutanud sel korral endile vastuvõetava koolivalitsuse juhataja määramist. Selleks sai vabahärra C. v. Kothen, kes pooldas Soome lähenemist Venemaale ja vene keele ulatuslikumat sisseviimist Soome koolidesse.

Suometaris» ilmunud artiklis, milles ta soome lugejaile tutvustas eesti laulupeo eeltöid. Artiklil, mille peaosas moodustab pikk tsitaat «Eesti Postimehest»,²² puudub Yrjö-Koskineni varasematele Eesti kohta käivatele kirjutistele omane hoog, poliitiline iseloom ja olukorra sügav analüüs.

See muidugi ei tähenda, et noorfennomaanidel oleks kadunud üldse huvi Eesti vastu. Eestlastega sidemete pidamise vajadust ei lastud nüüdki täiesti silmist. Soomest saabusid külalistena laulupeole koolijuhataja C. G. Svan Helsingist ja hiljem arheoloogina üldtuntud, tol korral alles noor magister J. R. Aspelin. Kumbki neist ei kuulunud veel noorfennomaanide juhtivate poliitiliste tegelaste hulka. Svan, kes 1868. a. oli ajutiselt «Kirjallinen Kuukauslehti» toimetuse liige,²³ ei etendanud Soome poliitilises elus silmapaistvat osa; Soome biograafiline leksikon ei pea vajalikuks teda mainidagi.²⁴ Aspelin oli innukas ja aktiivne Yrjö-Koskineni pooldaja, kuid tema peahuvi koondus peagi teaduslikule uurimistööle ning edaspidi tegeles ta poliitikaga vähem. Svani ja Aspelini Eestisse sõidus võib näha noorfennomaanide soovi jätkata ja süvendada isiklikke sidemeid ning hankida uusi andmeid ja muljeid Eesti ühiskondlik-poliitilise elu kohta. Ka Jannseni väimees H. Rosenthal kinnitab, et esimest üldlaulupidu külasthanud soomlaste eesmärgiks olnud lähemalt tundma õppida Eesti olusid ja siinseid poliitilise elu silmapaistvamaid tegelasi.²⁵

Soomlased olid jälginud Samarini, Schirreni ja Pogodini vahelist poleemikat Baltimaade ümber. Aspelin oli lugenud J. Eckardtit, vestles Tartus kohalike sakslastega ja nähtavasti külastas koos Hunfalvyga Õpetatud Eesti Seltsi. Peale Jannseni pere kohtusid Svan ja Aspelin Tartus ka C. R. Jakobsoniga²⁶ ning said seega temalt vahetut informatsiooni. C. G. Svan avaldas oma muljeid eesti laulupeost pikemas artiklis, mis ilmus «Kirjallinen Kuukauslehti» veergudel, J. R. Aspelini omad leiduvad ajalehtedes «Helsingfors Dagblad» ja «Uusi Suometar». Laulupeo ajal kõne all olnud poliitilised küsimused leidsid ilmeka kajastuse ka Aspelini ja Koidula kirjavahetuses, millest on säilinud kahjuks ainult Aspelini kirjad.²⁷

Svani ja Aspelini kirjutised lisavad mõningaid uusi detaile meie senistele teadmistele esimesest üldlaulupeost. Eriti esimese omast selgub hoopis ilmekamalt kui «Eesti Postimehes» avaldatud laulupeo kirjeldusest, kuivõrd kogu üritus omandas saksavaenuliku poliitilise demonstratsiooni iseloomu. Svan nägi, kui terav ning lepitamatu oli vaen eesti taluraha ja saksa mõisnike vahel ning kriipsutas alla, et vaatamata ääretule rõhumi-sele, majanduslikule viletsusele ja õiguste puudumisele ei ole eesti talupoeg alistunud survele; ta peab sakslast vallutajaks, kellest tahab vabaneda. Svan oli veendunud, et eesti talurahvas võib mehiselt välja astuda, kui tal

²² [Yrjö-Koskinen], Virolaisten vapauden juhla Tartossa. «Uusi Suometar» 5. apr. 1869.

²³ E. Kauppinen, «Kirjallinen Kuukauslehti», lk. 26 ja 39.

²⁴ Hiljem erines C. G. Svan juhtivatest noorfennomaanidest eesti küsimuses, eriti C. R. Jakobsoni hindamises. Kas tal Yrjö-Koskineni rühmaga ka muid lahkuminekuid oli, ei saa andmete puudumisel öelda.

²⁵ H. Rosenthal, Kulturbestrebungen des estnischen Volkes während eines Menschenalters. Reval, 1912, lk. 61. H. Rosenthal oli oma vaadetelt reaktionäär. Tema käsitluse kohaselt oli rahvusliku liikumise ainualgatajaks ja kõige silmapaistvamaks juhiks J. V. Jannsen. Yrjö-Koskineni ja J. Krohni 1867. a. reisi üheks eesmärgiks peab ta esijoones J. V. Jannseni püüdluste, vaadete ja rahvuslike ideede tundmaõppimist, mainimata soomlaste suurt ja lugupidavat huvi Fr. R. Kreutzwaldi vastu. C. R. Jakobsoni Rosenthal otse vihkab ja püüab teda sihilikult laimata.

²⁶ Vt. Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I. Tartu, 1910, lk. 361.

²⁷ S. Haltsonen, Kolme J. R. Aspelinin kirjettä Lydia Koidulalle. «Kalevala-seuran Vuosikirja» 37, Helsinki, 1957, lk. 23 ja 24. J. R. Aspelini kirjade originaalid asuvad ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas.

ainult kerkib juhte. Mõistes hukka sakslaste — nii aadli kui linnakodanluse — ülbuse, upsakuse ja üleoleva suhtumise rõhutatud eestlastesse, kirjutab Svan, et niisugustes oludes on arusaadav, miks «eesti rahva ja sakslastest härrade vahekorid ei või hea olla. Nad seisavad vastamisi kui kaks vaenlast. Mingit südamesidet nende vahel ei ole. Üks laseb ainult vastumeelselt käest saagi, mida teine peab endastmõistetavalt omaks.»²⁸ Svan kriipsutab alla, et see vastastikune vaen ja viha tuli laulupeo kestel pidevalt ilmsiks. Juba algusest peale olid sakslased püüdnud laulupidu nurja ajada ja nii saada lisaargumenti oma väitele, et ilma sakslaste hoolduseta ei tulevat eestlased millegagi toime. Tartu saksa linnakodanlus ei tahtnud eesti talupoegi inimestekski pidada ja tõstis hädakisa, et laulupeoliste näol ilmuvat linna rahu ja heakorda ähvardav barbaarne jõuk. Laulupeolised ise aga käsitasid kogu üritust kui võitu sakslaste üle ja käitusid sellekohaselt: «Eestlased olid küll päris rahulikud ja käitusid väarikalt. Ka rõõm loitis nende silmist. Kuid et sügav viha asus südame põhjas, tuli samuti ilmsiks. Nii juhtus esimesel korral, et kindralkubernerilt Riiast tuli saksakeelne telegramm. Seda loeti esiteks saksa keeles, kuid kui seda tõlgiti eesti keelde, loeti seda veidi kangelt, ei tea kas sel põhjusel, et lugeja tõepoolest ei osanud hästi eesti keelt või seepärast, et tõlkimine ei läinud nii nobedasti. Kuidas ka ei olnud, tagajärg oli see, et kuskiltpoolt äkki hüüti [nagu Svan seda puudulikus eesti keeles edasi annab — L. L.]: «Kas ta ole Eesti mees või saksa mees?» Protestimeeleolu ja pahameelekära läks ilmselt nii suureks, et keegi pidi estraadile tõusma ja kinnitama: «Küll ta on Eestimees.» Svan kirjeldab samalaadset sündmust ka peo viimasel päeval: «Juhtus jälle, et tuli telegramm rüütelkonna peamehelt Riiast. Teiste telegrammide tules kaikusid aina lõpmatud hurraa-hüüded, nüüd oldi täiesti vait.»²⁹

Nii toimusid esimesel üldlaulupeol stiihilised üksmeelsed avalikud vaenudemonstratsioonid saksa aadli vastu; see fakt oli meile seni tundmatu. Svan lisab paljastava pilkega: «Ometi võis järgmisel päeval «Neue Dörptsche Zeitungis» lugeda, et selle [telegrammi — L. L.] ettelugemisele järgnes võimsalt mürisev... hurraa. See on sulaselge valetamine.» Kogu Svani kirjutist läbib heatahtlikkus eestlaste vastu, nende rahvusliku suurürituse heakskiitmine ja üldise saksavastase vaenu põhjuste mõistmine ning õigustamine.

Üldjoontes samalaadselt käsitleb sündmusi ka J. R. Aspelin, kuid ta on saksavastaste vaenuavalduste kirjeldamisel tagasihoidlikum. Aspelin märgib, et eestlased on «imeline rahvas, kes kõige sügavama ja raskema rõhumise all, rohkete ja kibedate kannatuste aegadel, alalises võitluses on kangekaelselt säilitanud mitte ainult oma tavad ja kombed, vaid ka oma vabaduse- ja õigusemeele.»³⁰ Seepärast olevat ka arusaadav eestlaste ja sakslaste vaheline vaen ja laulupeoliste vaikimine ning vaenulik sisin rüütelkonna peamehe telegrammi ettelugemisel.

Svanile ja Aspelinile on iseloomulik, et nad eestlaste rasket olukorda konstateerides esijoones alla kriipsutavad sajandeid kestnud maa pärisrahvaste — eestlaste ja lätlaste — rõhumist võõrast rahvusest vallutajate, sakslaste poolt. Mõisniku ja talupoja vastuolu aga jääb nende, eriti Aspelini käsitlustes tagaplaanile. Kuigi mõlemad soomlased mõistsid eestlaste vaenu oma rõhujate vastu, arvasid nad ometi, et see vaen peaks kaduma

²⁸ C. G. S[v a n], Matkahavanoita Viron- ja Liivinmaalta. «Kirjallinen Kuukauslehti» 1869, lk. 253.

²⁹ «Kirjallinen Kuukauslehti» 1869, lk. 253.

³⁰ «Helsingfors Dagblad» 12. ja 29. juulil 1869; samuti käsitles Aspelin laulupidu ka ajalehes «Uusi Suometar» 12., 15. ja 19. juulil, 2., 5. ja 9. aug. ning 2. sept. 1869.

ja et mõlema poole vahel tuleks taotleda lepitust. Aspelini soovitus kohaselt peaks lepitus toimuma sel alusel, et eestlased ja lätlased saavad sakslastega võrdsed poliitilised õigused. Ei ole õiglane, et 100 000 õigused on suuremad kui 800 000 omad.³¹ Ka kirjas Koidulale rõhutab Aspelin, et eestlased peaksid esijoones nõudma «koole ja sakslaste õigusi».³² Ta soovitas eesti tegelastel kasutada olukorda, kus sakslased end slavofiilide rünnakute vastu kaitsma peavad, ja nõuda enesele suuremaid õigusi. Sellele peaks järgnema Aspelini arvates mõlemale poolele kasulik kokkulepe, mis võimaldaks ühiselt vastu panna ähvardavale tsentralisatsioonile ja venestusele. Niisuguse kokkuleppe sõlmimist balti-saksa liberaalidega pidas Aspelin väga vajalikuks. Sakslastel aga soovitas ta loovutada oma senised eesõigused, loobuda vabatahtlikult oma iganenud aristokraatlikest eelarvamustest ja donkihhotlikust Preisi poole vaatamisest ning liituda venelaste damoklese mõõga ähvardusel eestlastega üheks Eestimaa rahvaks, «eestimaalasteks». Poola ülestõusust saadik kartvat panslavistid Aspelini arvates kõige enam just seda, et ääremaade aadel võiks leida talurahvaga ühise keele. Viidates Poolale peab aga Aspelin eeskujuväärivaks ühe osa ülestõusnute ajalooliselt piiratud, negatiivset ideoloogiat — venevaenulikkku šovinismi ja separatismi. Sel alusel peabki ta üksmeele saavutamist saksa aadli ja eesti talurahva vahel «ajalooliselt ainuõigeks» poliitikaks Balti provintsidele.³³

Endastmõistetav lähtumine sellest, et eestlased on sakslastega sama-väärsed, oli sügavalt progressiivne seisukoht. Kuid soovitus saksa mõisnikega kokku leppida oli muidugi reaktsiooniline. Eesti rahva kõikide klasside ja ajaloolise progressi seisukohalt oli vaja Balti erikord täielikult kaotada, mitte aga reformeerida.³⁴

Nende seisukohtade loogiliseks tulemuseks oli, et Aspelin hakkas pooldavalt suhtuma Balti erikorra kaitsjatesse. Ta kirjutas L. Koidulale: «Schirren on üks «hitziger Mensch», aga ta on heaste teinud, kui on nii positivistide võitlenud maa autonoomia eest. Se on tema teenistus [s. o. teene — L. L.], aga konsiderationi rahva poole ei temal ole midagi.»³⁵ Koidula ilmselt ei jaga Aspelini optimismi saksa liberaalide suhtes, ei looda neilt vabatahtlikke mõõndusi eestlastele ja ammugi mitte «eestlasteks muutmist.»³⁶

Ka C. G. Svan leidis, et Balti erikorra ründamine olevat sõjakäik siinsete maakondade õiguste vastu, ja nimetas Schirreni brošüüri «hästi võimsaks». Asudes tüüpilisel Koskineni rühmituse seisukohal soovitas temagi eestlastel ja sakslastel liituda, et vastu panna venestusele ning «maakondade autonoomia» hävitamisele. Svan toob pooldavalt ära Hunfalvy järgmised sõnad: «Kui sakslastel oleks kõige vähesemalgi määral riiklikku taipu, siis hakkaksid nad eestlastega ühiselt [venelaste vastu — L. L.] nõu pidama.» Kuid Svan ei usu, et sakslased nõustuksid eestlasi

³¹ «Helsingfors Dagblad» 29. juulil 1869.

³² J. R. Aspelini kiri L. Koidulale 8. zug. 1869. — KM KO.

³³ «Helsingfors Dagblad» 29. juulil 1869.

³⁴ Noorfennomaanide opositsioon Vene valitsuse vastu ei sisaldanud esijoones protesti üldise reaktsioonilise poliitika suhtes, vaid oli peamiselt šovinistliku sallimatuse väljenduseks. Samal ajal olid noorfennomaanid, ja nende hulgas ka Aspelin, teadlikud Vene demokraatia olemasolust ja sellest, et nood olid nõus kõige ulatuslikumalt toetama soome rahvuslikku vabastusvõitlust, seda aga tingimusel, et soomlased ei arendaks venevaenulikkku propagandat ja toetaksid vene demokraatia reformipüüdlusi. (Vt. Литературное наследство. Т. 61, I, М., 1953, lk. 520.) Soome kodanlus ei nõustunud ilmselt ei ühe ega teise tingimusega.

³⁵ J. R. Aspelini kiri L. Koidulale 11. juulist 1869. — KM KO.

³⁶ Oma ülaltsiteeritud kirjas 8. aug. 1869 püüab Aspelin tõrjuda talle Koidula poolt liigse saksasõbralikkuse ja balti-saksa liberaalide idealiseerimise puhul tehtud etteheidet.

omavääriliseks tunnistama, kuigi ta avaldab lootust, et slavofiilide rünnakud võivad neid sundida mõningaile mõõndustele. Eestlased olevat Hunfalvy eeltoodud sõnadele vastanud, et «sakslased meelsamini häviksid, kui ei tahaksid muutuda eestlasteks». Svan märgib, et sakslased võitlevad ainult oma eesõiguste eest, maast ja rahvast ei hooli nad midagi. Tema arvates ei anna sakslaste võitlus tulemusi, sest ilma rahvata jäävad nad võimetuks.³⁷

Svani kirjutises väärib tähelepanu märkus, et Balti aadliga polemiseerides peavad venelased maa pärisrahva olukorda palju halvemaks, kui see tõeliselt on. Niisugune arvamus võis Svanil kujuneda vaid «Eesti Postimehe» leerist saadud informatsiooni toetusel, sest ainult sakslasi oleks ta vaevalt uskunud. Nähtavasti just J. V. Jannsen, kes põhiliselt arvestas jõukat talupoega ja «Eesti Postimehes» küllalt sageli kirjutas, et talurahval pole enam viga midagi, pidas liialduseks isegi slavofiilide (vene liberaalse aadli ideoloogide) kirjeldusi Baltimaade talurahva raskest olukorrast.

Oma kohtumistel ja olude jälgimisel püüdsid soomlased hoolikalt välja selgitada, millised on eestlaste, või nagu Svan ütleb, «maa vanade peremeeste» seisukohad Baltimaade ümber toimuva võitluse suhtes. Svan kirjutab, et talupoeg ei ole end seganud päevakorral olevatesse poliitilistesse võitlustesse; ta teeb vaid tööd, püüab edeneda ja haridust saada. Kuid haritud eestlaste hulgas näeb Svan kahesugust olukordade hindamist ja suhtumist toimuvatesse sündmustesse. Ta kirjutab: «Loomulikult ei taha haritud eestlased muutuda ei venelasteks ega sakslasteks. Kuid poliitilises suhtes peavad nad sakslasi vähem ohtlikuks kui venelasi.» See seisukoht oli omane Jannseni leerile ja siiapoole kaldus tollal ka Svani sümpaatia. Kuid Svan nägi, et Eestis oli ka teisi seisukohti. Ta jätkab: «Viha sakslaste vastu on nii kibe, et nooremate rahvameelsete hulgas on neidki, kes mitte vastumeelselt ei näeks, et venelased ajaksid sakslased sinna tagasi, kust need on tulnud.»³⁸ Ei ole kahtlust, et see lakooniliselt resolootne ja balti-saksa vallutajate suhtes leppimatu seisukoht on Jakobsoni sõnade järgi kirja pandud. Nii oli soomlastelegi 1869. a. selgunud kahe leeri kujunemine eesti rahvuslikus liikumises. Lahkuminekuid mõlema suuna vahel nähti esijoones rahvuspoliitilises orientatsioonis, erinevustest sotsiaalpoliitilistes küsimustes ei ole sel korral veel juttu. Kuigi Svan esitab Jakobsoni seisukoha mõistva heatahtlikkusega, ei pea ta võitluse arenemist eesti rahvusliku liikumise kahe leeri vahel soovitatavaks. Ta kirjutab: «Oleks väga kahjulik, kui lahkkelid ja eri seisukohad tõuseksid seal, kus üksmeel ja ühine jõud on vajalikum kui miski muu.»

Samu küsimusi puudutab ka J. R. Aspelin. Nagu Svan, nii oli ka tema kindlasti teadlik Jannseni ja Jakobsoni lahkuminekuist,³⁹ kuid ta ei pidanud, õigemini ei tahtnud pidada Jakobsoni mingi iseseisva poliitilise suuna esindajaks. Aspelin kirjutas, et eesti rahvas seisvat üksmeelselt oma juhtide taga, ja märgib edasi: «Eesti rahvaparteid esindavad maal esijoones kooliõpetajad, kelle häälekandjail «Eesti Postimehel» ja «Perno Postimehel» on rahva täielik usaldus ja kelle peaesindajad Tartus on kõik hingestatud samast vaimust ja samast tahtest. Nad nõuavad vaba, aga mitte s a k s a s t a t u d arengut...»⁴⁰

³⁷ «Kirjallinen Kuukauslehti» 1869, lk. 255.

³⁸ Sealsamas.

³⁹ Ta oli Jakobsoniga isiklikult kohtunud ja tema kohta saanud informatsiooni ka L. Koidulalt. Sellele osutab tema vihje ühes kirjas Koidulale: «Ma mõistan nüüd hästi Teie mõtteid... Jacobsonist.» (J. R. Aspelini kiri L. Koidulale 8. aug. 1869. — KM KO.)

⁴⁰ «Helsingfors Dagblad» 29. juulil 1869.

Huvitav on Aspelini informatsioon läti rahvusliku liikumise kohta. Ta tõrjub tagasi balti-saksa publitsistikas esitatud süüdistuse, et läti rahvusliku liikumise tegelased olevat slavofiilide poolt ära ostetud, olevat nende käsilased ja tahtvat rahvast venestada, ning rõhutab, et «läti ajakirjanike» ja Katkovi taotluste vahel olevat selge vahe. Aspelini sõnade järgi nõudvat lätlased, et «talupojad peavad otsekohe saama selle maa omanikeks, mida nad harivad, et eestlased ja lätlased kui arvukamad [maa elanikud — L. L.] peavad saama esikoha. Lätlaste ja eestlaste vabastamiseks saksa mõjust nõutakse saksa koolisüsteemi täielikku kõrvaleheitmist; haritud lätlased ja eestlased ei pea enam saksastuma, vaid liidus venelastega emantsipeeruma ja saavutama iseseisva kultuuri. Sakslased . . . tuleb kõrvale tõugata, kuna nad esindavad iseseisvat aristokraatlikku kultuuri . . . Demokraatliku Venemaa ülesanne on ka siin kukutada valitsev klass ja luua uus demokraatlik . . . kord.»⁴¹ Tähelepanu väärrib, et siin ei ole enam juttu venelastest üldse, vaid demokraatlikust Venemaast, mille Aspelin rõhutatult eristab Katkovist ja slavofiilidest. Valitsevate klasside kukutamise all võidi selles kontekstis mõelda muidugi ainult Balti sakslaste kukutamist. Kellelt Aspelin Tartus Läti olude kohta informatsiooni hankis, me ei tea. On teada, et laulupeol viibis Riias elav eestlane, sealse kroonalgkooli õpetaja Fromm. Kas aga Aspelinil oli temaga kokkupuutumisi, selle kohta puuduvad andmed. Küll aga võib oletada, et tal oli sel teemal juttu Jakobsoniga, kes läti rahvusliku liikumisega mõnevõrra kursis oli,⁴² sest pole mõeldav, et vestlustes temaga Läti olusid ei puudutatud. Jakobsonilt saadud andmed pidid igal juhul mõju avaldama Aspelini poolt lätlaste taotluste kohta antud iseloomustuse ja hinnangu kujunemisele. Võiks isegi arvata, et ülalesitatud seisukohad kuuluvad otse Jakobsonile endale, kes neil aastail korduvalt end Kr. Valdemärsi saksavaenulike seisukohtadega solidaarseks tunnistas.⁴³ Aspelinile see «läti ajakirjanike» programm ei meeldinud.⁴⁴ Ta tunneb heameelt, et «eesti rahvapartei», s. o. Jannseni pooldajad, ei asu sellisel seisukohal, et Eestis on lood teistsugused kui Lätis ja et siin valitseb üksmeel rahvajuhtide ja rahva vahel. Sellega oli kaudselt antud tauniv hinnang ka Jakobsonile, kelle seisukohtadest Aspelin oli muidugi teadlik.

Aspelin ja Svan said Jakobsonilt järelikult informatsiooni, et eesti «nooremad rahvameelsed» tahavad sakslasi üldse maalt välja kihutada. See seisukoht soomlaste poolt toetust ei leidnud. Tihedamas kontaktis kui Jakobsoniga olid külalised J. V. Jannseniga, kellele nad andsid kiitva hinnangu, tõstes teda esile eesti rahvusliku liikumise peamise juhina.

J. V. Jannseni kõrval võttis laulupeo ajal toimunud poliitilistest vestlustest väga innukalt osa L. Koidula, nagu selgub tema järgnevast väga «poliitilisest» kirjavahetusest Aspeliniga ja Almbergile 1870. aasta aprillis saadetud kirjas⁴⁵ esinevast märkusest, kus Koidula vihjab laulu-

⁴¹ Sealsamas.

⁴² Vt. C. R. Jakobsoni kiri L. Koidulale 8. märtsist 1870. — KM KO. Sakslaste laimavaid seisukohti korrigeeriv ning seega ikkagi heatahtlik informatsioon lätlaste kohta ei võinud pärineda Jannsenilt. Viimane väljendus «Eesti Postimeheski» Valdemärsi suhtes vaenulikult, mida Jakobson Koidulale ette heitis. Jakobsonil aga olid Kr. Valdemärsiga sidemed, ta hindas teda ja seadis neil aastail sageli eeskujuks. Kuid nende vahel oli ka olulisi lahkuminekuid, eriti hilisemal aastail, mil Valdemärs mõõdukamaks muutus.

⁴³ Kas ülalesitatu täpselt vastaski läti poliitiliste tegelaste veenetele, ei tarvitse meid siinkohal huvitada.

⁴⁴ Hiljem, Hurda ja Jakobsoni tüli päevil, asus J. R. Aspelin Jakobsoni suhtes ilmselt vaenulikule positsioonile.

⁴⁵ Koidula ja Almbergi kirjavahetus. Tartu, 1925, lk. 16. «Uusi Suometari» noor toimetaja A. Almberg kuulus nende fennomaanide hulka, kes Vene ja Soome püsimist ühtse riigina tsaari personaaluniooni alusel esialgu endastmõistetavaks pidasid.

peo ajal toimunud ulatuslikele vestlustele saksastamise ja venestamise teemal. Koidula põhiseisukoht oli, et sakslastega tuleb kuidagi toime, sakslasteks eestlasi ikkagi ei jõua teha, rohkem tulevat karta venelasi, kes heaga tegevat seda, mis sakslastel kurjaga korda ei läinud. Koidula teeb kirjas Almbergile isegi etteheite ja ütleb, et Soomemaal peaks Venet rohkem kartma, kui paljud soome veljed seda arvavad. Koidula käsitleb siinjuures mõistet «Vene» diferentseerimata. Slavofiilide poliitika on tema arvates «Vene» poliitika üldse, Vene demokraatlikke jõude ta ei tundnud. Oma kirjas Koidulale sama aasta 9. aprillist oli Almberg avaldanud arvamust, et Vene riigi koosseisus olemisest ei tarvitse Soomele veel mingit hävimisohtu tekkida, sest ka Rootsi alla kuuludes olid soomlased säilitanud oma rahvuse. XIX sajandil, mil rahvustunne on ärrganud, ei saavat soomlasi enam ähvardada venelasteks muutumise oht. «Sellega olen küll nõus,» jätkas Almberg, «et Venemaa on ja võib saada meile veel enam kardetavaks. Paljud märgid viimasel ajal on näidanud, et reaktsioonituuled jälle on puhumas. Liigub kuuldus, et vene keel jällegi surutakse meie koolidesse.» 26. mail kirjutab Almberg Koidulale, et «Venemaa hea meelega tahaks teha meie maa tavaliseks Vene kubermanguks».⁴⁶ Vastupanuks Vene valitsuse reaktsioonilisele rahvuspoliitikale tuleb Almbergi arvates tõsta rahva hariduslikku taset ja kasvatada rahvuslikku eneseteadvust. Nagu Koskineni rühmitus üldse, nii ei sea ka Almberg eesmärgiks revolutsioonilist võitlust tsarismi rõhumispoliitika vastu, vaid mõdukat poliitilist ja kultuurilist vastupanu, mis muidugi ainult väheseid tulemusi võis anda.

Seoses laulupeoageste jutuajamisega kerkib väga huvitav probleem. 22. veebruaril 1870 kirjutas C. R. Jakobson Koidulale, et saksa publitsist Schultz-Bertram on tema peale kaebuse esitanud ja süüdistab teda kavatsuses koos soomlastega Suur-Soome riiki asutada ning Venemaast lahku lüüa. Seda süüdistust on Balti sakslased Jakobsonile hiljemgi korduvalt esitanud. Mis võis selles olla tõele vastavat ja kas soome ning eesti ühiskonnategelased käsitlesid seda küsimust oma laulupeoageste vestlustes? Konkreetseid andmeid meil selle kohta ei ole, võime teha ainult mõningaid oletusi. Noorfennomaanide veendeid Soome ja Vene riiklike suhete kohta on väljendanud Yrjö-Koskinen. Toetades keskväimu poolt 1860-ndail aastail teostatud kodanlikke reforme oli ta veendunud, et tsarismi kasvava surve vastu tuleb süvendada võitlust. Kuid soome kodanlus ja ta juht Yrjö-Koskinen ei kavatsenud seda võitlust arendada koos Vene revolutsiooniliste jõududega; nad lootsid, et mõnes puhkevas sõjas nõrgeb Tsaari-Venemaa niivõrd, et ei suuda enam Soomet alamluses hoida. Oldi arvamusel, et teised Euroopa riigid toetavad siis Soome eraldumist Venemaast. Yrjö-Koskineni veendumuse kohaselt oli Soome 1860-ndail aastail jõudnud juba sellisele kultuurilisele arenemisastmele, mis võimaldaks tal iseseisvalt eksisteerida.⁴⁷ Kuid küsimus Soome eraldumisest oli noorfennomaanidel arutlusel ainult kaugema perspektiivina, mitte aga antud momendi reaalsel poliitilisel programmina. Samal ajal muutus soome kodanlus järjekindlalt šovinistlikumaks. Rootsluse positsioonide nõrgenemisega Soomes langes ära terav vajadus hankida valitsusvõimudelt toetust võitluseks rootsimeelsete vastu. Selle tulemusena hakkasid kujunema plaanid hilisemaiks venevastaseiks šovinistlikult sallimatuiks üritusteks.

Laulupeo ajal arutati nähtavasti soomlaste algatusel Eesti-Soome poliitilise liitumise võimalust tulevikus, ja üldse mõlema rahva tuleviku-

⁴⁶ Koidula ja Almbergi kirjavahetus, lk. 14, 19 ja 20.

⁴⁷ Vt. E. Kauppinen, «Kirjallinen Kuukauslehti», lk. 10.

perspektiive. See tõsiasi kajastub ilmselt J. R. Aspelini artiklis, kus autor lõppjärelusena kahetsusega märgib, et eestlased «näivad olevat veendunud, et nende iseseisev areng on võimalik ainult Venemaa kaitse all.»⁴⁸ Aspelini tähelepanek oli kahtlemata õige; separatistlikke taotlusi ei olnud eesti rahvusliku liikumise kummaski leeris. Mingis ulatuses võib mõtisklusi nende küsimuste ümber välja lugeda ka A. Almbergi 9. aprilli 1870. a. kirjast Lydia Koidulale, kus avaldatakse lootust, et eesti ja soome rahvas kord võtavad ühiselt osa inimkonna suurest kultuuritööst.⁴⁹

Kuigi separatistlikud taotlused eesti rahvusliku liikumise mõlema suuna esindajail puudusid, olid noorfennomaanide seisukohad konkreetse rahvuspoliitilise orientatsiooni ja vahetu poliitilise võitlustaktika küsimustes lähedasemad «Eesti Postimehe» ringkonna omadele. Mõlemad nad suhtusid tõrjuvalt Venesse, sealt tulevatesse mõjudesse ja keskvoimu poliitikasse, mis taotles ääremaade tihedamat seostamist riigiga. Ka soomlaste poolt propageeritav kohapealne üksmeel oli Jannsenile vastuvõetav. Jakobsoni poliitiline suhtumine keskvoimusesse oli aga otse vastupidine noorfennomaanide omale. Tema võitluse teravik oli suunatud balti-saksa aadli vastu ja ta ei pidanud vajalikuks mingit venevastast rinnet. Sakslastega koostöö küsimus ei tulnud tal kõne allagi. Võib arvata, et erinevate vaadete selgumine oligi põhjuseks, miks noorfennomaanid pärast 1869. a. kohtumist ei olnud huvitatud suhtlemise süvendamisest Jakobsoniga.⁵⁰ Kõike seda arvestades võib üsna tõenäoliselt väita, et sakslaste etteheited Jakobsonile koos soomlastega Suur-Soome plaanide sepitsemisest olid alusetud. Niisuguseid kavatsusi C. R. Jakobsonil kindlasti ei olnud.

H. Kruus märgib õigesti, et 1870. a. paiku muutus Jakobson Eesti ja Soome lähenemise käsitlemisel ettevaatlikumaks ja üldse vaikis mõnda aega Soomest poliitilis-taktikalistel põhjustel, et mitte anda sakslastele alust eestlaste süüdistamiseks — peab kindlasti lisama: a s j a t u k s süüdistamiseks — separatismis.⁵¹ Kuid 1869/70. a. oli Jakobsonil arvatavasti midki põhjusi revideerida oma senist soome küsimuse käsitust. Ei ole kahtlust, et laulupeo ajal toimunud vestlustes püüdsid Svan ja Aspelin veenda Jakobsoni sakslastega kokkuleppimise vajaduses. Nende seisukohad ei olnud Jakobsonile vastuvõetavad ning mingi kompromiss sakslastega ei tulnud tema juures üldse kõne alla. Pealegi toetasid soomlased (s. o. noorfennomaanid, sest ainult neid tunti Eestis) Jakobsoni avalikuks vaenlaseks kujunevat Jannsenit. Toetudes soomlaste autoriteedile heidab Koidula Jakobsonile ette liigset orienteerumist Venele, avaldades kartust, et see võib viia eestlaste venestamisele. Niisuguseid mõttekäike pareerib Jakobson oma Peterburi soome tutvuse autoriteediga. Ta kirjutab Koidulale: «Venelaste poolt ei või meil millaski kartust olla, sest mis meile nende käest paha võiks tulla, seda kanname nüüd jo kümme võrra Sakste käest oma seljas. Venelasteks ka keegi meie rahvast ei saa ja ei või teha, seda nääme Ingriamaa Soomlastest. Kui Teie Peeterburki tulete, siis teen Teid paari Soome õppetajaga tuttavaks, kelle suust Teie selle asjas ime-tunnistusi võite kuulda.»⁵² Needki väljendused näitavad,

⁴⁸ «Helsingfors Dagblad» 29. juulil 1869.

⁴⁹ Koidula ja Almbergi kirjavahetus, lk. 14.

⁵⁰ Vene abile orienteerumine poliitilises võitluses sakslaste vastu oli peamisi põhjusi, miks Yrjö-Koskineni rühmitus 1879/80. a. asub otseselt Jakobsoni-vastasele positsioonile. Sellest aga lähemalt käesoleva artikli kolmandas osas.

⁵¹ H. Kruus, C. R. Jakobson ja Soome. Kogumikus: Eesti ajaloost XIX sajandi teisel poolel, 60—80-ndad aastad. Lühiuurimusi. Tallinn, 1957, lk. 236.

⁵² C. R. Jakobsoni kiri L. Koidulale 28. apr. 1870. — KM KO.

et Jakobson oli kaugel separatistlikest mõtetest. Tema veendumusi toetas tähelepanek, et Venemaal oli slavofiilide kõrval jõude, kes väikerahvastesse suhtusid sallivalt ja demokraatlikult. Ka tsarismilt lootis Jakobson rahvuslikku sallivust. Ta eksis siin küll ajaloolises perspektiivis, kuid 1860-ndate aastate lõpul toimunud rahvuspoliitilise võitluse olukorra analüüs on tal üsna tabav. «Paar soome õpetajat», kellest Jakobson räägib ja kellelt ta sai kinnitust oma seisukohtadele Vene valitsuse rahvuspoliitika suhtes, on kahtlemata «Pieterin Sanomate» toimetajad Piispanen ja A. Hagman.⁵³ Viimane neist elas 1868.—1871. a. Peterburis ja oli sealse soome kooli õpetaja ning mainitud ajalehe asutaja. Hiljem kutsuti ta noorfennomaanide poolt Helsingisse seal ilmuva soomemeelse, kuid rootsikeelse ajalehe «Morgonbladet» toimetajaks.⁵⁴ Hagman oli mitmes küsimuses juhtivatest noorfennomaanidest erineval seisukohal ja kuulus selle rühmituse radikaalsemasse tiiba. Nii oli ta 1868. a. väelnud «Kirjallinen Kuukauslehti» näljahäda käsitlevate kitsarinnaliste kirjutiste vastu,⁵⁵ ja ka usuküsimustes oli ta üsna vabameelne.⁵⁶ Selliste vaadete alusel võis Hagmani ja Jakobsoni vahel mõningane lähedus kujuneda. Igatahes on viimane Hagmanilt hiljemgi saanud informatsiooni Soome olude kohta.

Loomulikult oli Jakobsonil laulupeoagsete kohtumiste ja vestluste tulemusena selge, et tema vaated poliitilistes küsimustes erinesid järsult noorfennomaanide omadest. Viimaste seisukohad rahvuspoliitilise orientatsiooni küsimustes ja venevaenulikud separatistlikud tendentsid võisid vähendada Jakobsoni huvi isiklike kontaktide vastu selle suuna poliitikuga. Kuid see ei vähendanud sugugi tema huvi Soome maa ja rahva suhtes. Juba 1870. a. talvel, võib-olla ergutatuna laulupeoagseist vestlustest — me ei tea ju, mida Jakobson soomlastelt Soome kohta päris ja kuulis —, küpseb tal kavatsus külastada Soomet.⁵⁷

Pärast laulupidu süvenesid Jannseni perel Soomega isiklikud suhted ning kirjavahetus, mille eest hoolitses peaaesjalikult Lydia Koidula. Kohe pärast laulupidu, ülevoolavas rõõmus selle õnnestumisest, kirjutas Koidula Yrjö-Koskinenile täpse aruande sündmustest, märkides ära, kes peost osa võtsid, palju neid oli ja millised meeleolud järgnesid laulupeole.⁵⁸ Oigusega pidas Koidula laulupidu poliitilise tähtsusega sündmuseks. Ta märgib selle ühe tulemusena, et nüüd, kus eestlaste iseseisev üritus õnnestus, on venelased ja sakslased eestlaste pärast tülitsema hakanud. Igaüks tahab eestlastega sõbrustada, kuid «kummagilt tuleb siidkinda alt ikka raudkäpp jälle avalikuks». Innukas heameeles seab Koidula eesti laulupidu soomlastele eeskujuks ja soovib sealgi asuda nende korraldamisele. Tema kirjavahetuses Aspelini⁵⁹ ja A. Almbergiga on poliitilised küsimused väga olulisel kohal. L. Koidula informeeris siin soomlasi Eestis toimuvast poliitilistest sündmustest ja rahvusliku liikumise üritustest, soomlased omalt poolt aga rõhutasid pidevalt sakslastega sobimuse leidmise vajadust. Koidula oma vastustes kriipsutab alla, et isegi liberaalsed sakslased ei ole kunagi nõus vabatahtlikult tunnustama eestlaste ja

⁵³ C. R. Jakobsoni lähedusele A. Hagmaniga juhtis käesoleva artikli autori tähelepanu R. Põldmäe.

⁵⁴ E. Kauppinen, «Taisteleva Sanomalehti». Helsinki, 1955, lk. 58, 62 ja 63.

⁵⁵ E. Kauppinen, «Kirjallinen Kuukauslehti», lk. 44 ja 45; vt. ka eespool.

⁵⁶ E. Kauppinen, «Taisteleva Sanomalehti», lk. 126 ja 127.

⁵⁷ C. R. Jakobsoni kiri L. Koidulale 22. veebr. 1870 — KM KO; vt. ka H. Kruus, C. R. Jakobson ja Soome, lk. 237.

⁵⁸ Yrjö-Koskinens Briefwechsel, lk. 105—109.

⁵⁹ J. R. Aspelini sidus järgnevail aastail lähem sõprus Harry Jannseniga. Vt. I. Harma s, Suomalaiset estofiilit, lk. 89 jj.

sakslaste täielikku võrdsust ning eestistuma, mida soomlased olid seadnud ühise tegutsemise eeltingimuseks.

Soovitused balti-saksa liberaalidega kokku leppida langesid vastuvõtlikule pinnale J. V. Jannseni kui jõukama eesti kodanluse ideoloogi juures. Maakodanluse ja -proletariaadi vahelise võitluse arenemisest heidutatuna oli Jannsen juba 1868. a. omal algatusel neid kokkuleppeid otsinud ning muutunud järjekindlalt kõigis oma seisukohtades aina konservatiivsemaks. Laulupidu külastanud P. Hunfalvy iseloomustab teda järgmiselt: «Jannseni veendumus on, et eestlased võivad edu saavutada ainult üksi liidus sakslastega; ta soovib sakslastelt ainult lähenemist, et kaoks see lõhe, mis tänapäeval püsib nende maa kahe klassi vahel. Eestlane peab ka linnades mõjule pääseda suutma; võrdõiguslikkus peab eksisteerima ka seltskondlikus elus; ülejäänud jätab ta asjade arengu hoolde. Ta on igasuguse liigse kiirustamise vaenlane ja on järeleandlik ka eelarvamuste suhtes, millede juured on möödunud aegadel tugevaks kasvanud ja mis järsku närbuda ei saa, mida aga rumalus oleks vägivallega hävitada tahta... Tema peaeesmärk on rahvast harida ja teda majanduslikult teovõimsaks teha.»⁶⁰ Need Jannseni seisukohad ja taktika leidsid heakskiitu nii Hunfalvy kui ka soomlaste poolt. On väljaspool kahtlust, et nii sellest heakskiidust kui ka noorfennomaanide seisukohtadest üldse leidis Jannsen õigustust ja hoogu sakslastega 1870/71. aastal reetliku kokkuleppe sõlmimiseks, millele teda loogiliselt oli viinud kogu ta vaadete süsteem. Selles osas olid tollaegsed soome ja eesti poliitikute kokkupuuted kahtlemata negatiivsete tulemustega. Ei tule ka unustada, et kõnesoleva sobimuse puhul J. V. Jannsen rahuldus isikliku rahalise hüvitusega, esitamata sakslastele omapoolseid tingimusi ja nõudmisi, mida soomlased pidasid tarvilikuks vastastikuse kokkuleppe sõlmimiseks.

Üsna suurt tähelepanu äratas soomlastes J. Hurt, kelle vastu nende huvi pärast laulupidu ilmselt kasvas ja keda nad mainivad suure lugupidamisega. C. G. Svan oma reisikirjelduses esitab Hurda kõne täielikult.⁶¹ Aspelin mainib tema kõnet väga kiitvalt ja märgib, et see olevat saavutanud elava poolehoiu mitte ainult eestlaste, vaid ka «eestimaa-laste», s. o. kohalike sakslaste hulgas.⁶²

Hurdal oli juba varem arenenud harv kirjavahetus J. Krohniga, mis aga ei ole täielikult säilinud. Andmeid nende kirjavahetuse kohta saame, muide, J. Krohni sõnumist Yrjö-Koskinenile: «Äsja sain kirja Hurdalt. See oli vastus minu kirjale möödunud aasta 26-st jaanuarist. Ta on nüüd asunud Tartusse gümnaasiumiõpetajana ja on tegelnud kreeka ja ladina keelega, samuti pulmi pidanud, mille pärast ei ole jõudnud kirjutada «Kuukauslehtile» midagi Eesti uuemast kirjandusest. Tema tahaks tellida «Kuukauslehte» ja praegust Soome poliitilist ajalehte. Läkita talle siis «Kuukauslehti» ja «Uusi Suometar» ja teata kui palju ta peab raha saatma. Minu kirjavahetus on siin teistegagi nii lai, et ei viitsi talle kirjutada enne kui koju pöördun.»⁶³ Näeme, et Hurdalt oli palutud kaastööd noorfennomaanide ajakirjale, mille veergudel leiamegi mõningaid tema kirjutisi. 1869. a. ilmus siin Hurda artikkel, milles ta annab ülevaate Eestis ilmutavatest eestikeelsetest ajalehtedest ja tutvustab enda poolt välja anda kavat-

⁶⁰ P. Hunfalvy, Reise in den Ostseeprovinzen, lk. 121.

⁶¹ «Kirjallinen Kuukauslehti» 1869, lk. 226 jj. Oma kõne saatis Hurt Svani palvel pärast laulupidu isiklikult viimasele ja esitas kaaskirjas ühtlasi andmeid selle kohta, kuidas «Московские Ведомости» laulupeost kirjutades kommenteerisid kogu üritust kui sakslaste poolt inspireeritud. (Hurda kiri C. G. Svanile, dateerimata. — KM KO, f. 31, B. G. Godenhjelmi kogu, M. 1 : 2.)

⁶² «Helsingfors Dagblad» 16. juulil 1869.

⁶³ J. Krohni kiri Yrjö-Koskinenile, Montreux, 27. jaan. 1869. — Soome Riigiarhiiv.

setavat ajalehte «Mesilane», tuues ära selle üksikasjalise programmi.⁶⁴ Soomlaste soov Hurdaga sidemeid süvendada avaldub selleski, et nad teda korduvalt Soome kutsusid. Ilmselt nägid noorfennomaanid temas mõttekaaslast, kellelt võis loota aktiivsemat tegutsemist kui Jannsenilt. Hurda huvi Soome vastu aga jäi edaspidigi filoloogilis-folkloristlikuks. Ei ole andmeid, et ta sel perioodil soomlastega suheldes oleks tähelepanu pööranud poliitilistele probleemidele.

Soomlaste laulupeoaegse külaskäigu ühiskondlikku mõju tuleb üldkokkuvõttes hinnata oluliseks ja positiivseks. Laiemates hulkades suhtuti külalistesse kui soome rahva esindajatesse. Soomlaste siiras toetus eesti rahvusliku liikumise üritustele mõtestati eesti rahva teiste rahvastega samaväärseks tunnistamisena. Olukorras, kus sakslased lasksid eestlastele osaks saada halvustavat ülbust, oli see rahva eneseteadvuse kasvata-misel ja eesti ning soome rahva vahelise sõpruse kujunemisel suure positiivse tähtsusega. Lauupeol käinud C. G. Svan kirjutas, et Eestis valitses soomlaste suhtes suur südamlikkus ja heatahtlikkus, mida igal sammul võis kohata. Ta kirjeldas mitmeid siiraid eestipoolseid sõprusavaldusi soome külaliste vastu ja märkis: «On kindel, et suuremast vaimsest seos-est nende rahvaste vahel, kui neil nüüd on, oleks mõlemal poolel [s. o. nii Soomel kui Eestil — L. L.] palju kasu.»⁶⁵

Ka informatsioon mitmesugustest üritustest siin- ja sealpool Soome lahte, mida külaskäikude ajal ja kirjavahetuse kaudu vastastikku hangiti, avaldas kindlasti olulist positiivset mõju. Võib esile tõsta näiteks Soome Kirjanduse Seltsi, kellel olid eesti kultuuri- ja kirjandusloos ülikõrgelt hinnatavad teened «Kalevipoja» ja Kreutzwaldi muinasjuttude väljaand-misel ja kelle tähtsat eeskujundvat osa Eesti Kirjameeste Seltsi asuta-misel tuleb ära märkida.⁶⁶ Soomes hakati Eesti eeskujul korraldama koha-likke laulupidusid, millel on oma koht sealse muusikakultuuri ajaloos.

Svani, Aspelini ja Hunfalvy kaudu sai Yrjö-Koskinen vahetat infor-matsiooni eesti esimesest üldlaulupeost. Nagu eespool nägime, saatis sel-lest põhjaliku ülevaate Soome ka Lydia Koidula. Kahjuks ei ole säilinud Yrjö-Koskineni vastust või vastuseid sellele Koidula laulupeojärgsele kir-jale. Teame sellest vaid katkendit, mida Koidula tsiteerib oma 16. aug. 1869. a. kirjas Kreutzwaldile: «Laul on Teie juures üks saksa mõjust kas-vanud lill.»⁶⁷ See viib mõttele, et Yrjö-Koskinen nähtavasti ei jaganud Koidula vaimustust laulupeo tulemuste suhtes ega omistanud sellele nii suurt poliitilist tähtsust, nagu seda tehti Eestis.

Yrjö-Koskineni lõppkokkuvõtte 1860-ndatel aastatel toimunud suhtle-misest Eestiga võime välja lugeda Hunfalvy vastusest tema kirjale, mida meil kahjuks ei ole kasutada. Vastusest nähtub, et Koskinen oli 1869. a. lõpul järjekordselt puudutanud Soome autonoomia säilitamise küsimust ja nähtavasti tõmmanud mingeid paralleele Baltimaadega. Hunfalvy kir-jutas: «Ma lugesin sügava kaastundega Teie teateid ja Teie muresid tule-vikust... On väga kahju, et Soomel pole mingit sidet nn. Balti provint-sidega ja et seepärast Soome tõrje kartaoleva autonoomia piiramise suht-es saab olema sama isoleeritud nagu nüüdne, tõepoolest väga osav Balti sakslaste võitlus on isoleeritud Teie suhtes. Mõlema maa lähtepunkt on küll väga erinev, samuti ka seesmine eesmärk pole ühendatav, sest Soome orienteerub rahvale, mida aga Baltimaade eestkostjad ei taha teha: kuid

⁶⁴ J. Hurt, Virolaista sanomakirjallisuuta. «Kirjallinen Kuukauslehti» 1869, lk. 233 ja 234.

⁶⁵ «Kirjallinen Kuukauslehti» 1869, lk. 255.

⁶⁶ L. Koidula kiri Yrjö-Koskinenile 2. aug. 1869. — KM KO, f. 31.

⁶⁷ Koidula ja Kreutzwaldi kirjavahetus, lk. 363.

autonoomia säilitamine on ometi ühine eesmärk.»⁶⁸ Nähtavasti oli Koskinen oma kirjas avaldanud arvamust, et Soomel ja Baltimaadel ei ole ühist teed vahekordade kujundamisel keskvõimuga. See veendumus, millele Yrjö-Koskinen sai kindlasti kinnitust Svani ja Aspelini laulupeomuljetest, ongi arvatavasti põhjuseks, miks tema isiklik kirjavahetus eestlas-tega siitpeale vaibus. Tõenäoliselt ta mõistis, et venevaenulikuks šovinismiks ja sellele rajatud poliitikaks ei ole Eestis pinda.

Eesti olude arenemist aga jälgiti Soomes ka edaspidi üsna järjekindlalt. «Kirjallinen Kuukauslehti» tõi pidevalt teateid eesti kirjandusest.⁶⁹ Üsna sageli avaldas kirjutisi Eesti kohta ka ajaleht «Uusi Suometar».⁷⁰ Sellealast informatsiooni ilmus sageli teisteski soome ajalehtedes. Seega on arusaadav hilisem C. R. Jakobsoni tähelepanek, et soomlased teavad Eestist ja siinsetest oludest palju enam, kui Eestis teatakse Soomest.⁷¹

Soomlaste matkad Eestisse süvendasid siinpool huvi Soome vastu. 1871. a. toimus kaks väga olulist eestipoolset vastukülaskäiku. Maikuus käis omal algatusel Soomes C. R. Jakobson koos Kärkna pasunakooriga, realiseerides niiviisi oma juba eelmisel aastal tekkinud kavatsuse. Juulis külastas Soomet sealtpoolt korduvalt esitatud kutsel J. V. Jannsen koos Lydia Koidula ja poja Harryga.

Jakobsoni reis Soome toimus tema elu väga murrangulisel ajal. Ta oli parjasti lõplikult lahkumas Peterburist, et asuda Eestisse, hakata siin ajalehte välja andma ja kõige aktiivsemalt poliitilisest elust osa võtma. Siitpeale toimuski järjekindlalt C. R. Jakobsoni tõusmine eesti talurahva juhiks. Samal ajal oli toimunud lõplik lõhe Jannseni ja Jakobsoni vahel ning «Eesti Postimehe» sulgemine viimasele. Poliitilise võitluse eesmärgid olid Jakobsonil 1871. aastaks juba üsna selgepiiriliseks kujunenud. Tema veendumuse kohaselt tuli esijoones eesti talurahvale kätte võidelda majanduslik heaolu ja poliitiline üheõiguslus teiste rahvastega.⁷² Selleks oli tarvis hävitada aadli eesõigused ja feodaalkorra igandid, kaotada üldse kogu Balti erikord. Jakobson oli sügavalt veendunud, et balti-saksa aadliga ei saa olla mingit kompromissi ja et võidelda tuleb kuni võõrastest vallutajatest on vabanatud.⁷³

Jakobsoni majanduslikus programmis oli määravaks taotlus, teha kogu eesti talurahvas, tema kõik kihid maaomanikeks ja muidugi ka majanduslikult jõukaks ning saksa mõisnikest sõltumatuks.⁷⁴ On selge, et see võis toimuda ainult saksa mõisnike majandusliku võimu hävitamise tulemusena. Siin võis Jakobsoni silmade ees seista toleaeagne soome talupoeg, keda ta mitmete jutuajamiste järgi tundis ja keda ta siis ise tundma õppima ruttas. Ühtlasi pidi eesti rahvas saavutama niisuguse kultuuritaseme, et ta samaväärlisena võiks seista teiste rahvaste kõrval. Ka selleks oli vaja murda balti-saksluse ja teda toetava luteri usu kiriku ideoloogiline mõju. Jakobsonil kujunes vääramatuks veendumus, et võitluses nende eesmärkide eest tuleb toetuda neile Venemaal olemasolevatele jõududele, kes suhtuvad vaenulikult Balti sakslastesse ja luteri usu kirikusse.

⁶⁸ P. Hunfalvy kiri Yrjö-Koskinenile 21. jaan. 1870. — Soome Riigiarhiiv, Kirjeitä II.

⁶⁹ 1869. a., lk. 55, 240 ja 241; 1871. a., lk. 136 ja 137, milles J. Krohn arvustab Wiedemanni sõnaraamatut; 1872. a. esitab sama autor Opetatud Eesti Seltsi koosoleku kirjelduse; lk. 152 antakse lühike ülevaade Eesti Kirjameeste Seltsi tegevusest.

⁷⁰ 18. juulil, 3. okt. 1870; 5. apr., 30 juunil, 3. juulil 1871.

⁷¹ C. R. Jakobsoni kõne «Kümme päeva Soomemaal» — KM KO, Kurgja fond.

⁷² Vt. Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis, lk. 190—192.

⁷³ Selles küsimuses tekkis Jakobsonil vaidlus Lydia Koidulaga, kes üldinimlikust humanismist lähtudes ei tahtnud tunnustada nii järjekindlat vaenu ja, küllap vist soomlaste mõjul, pidas võimalikuks kokkuleppeid. (L. Koidula kiri C. R. Jakobsonile, dateerimata. — KM KO.)

⁷⁴ Vt. Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis, lk. 195—197.

Valmistudes 1870/71. a. sihikindlaks võitluseks omandas selles olulise koha sõit Soome. Et Jakobson selle sõidu tulipunkti aetas soome talupoja elu-olu lähema tundmaõppimise, mitte aga noorfennomaanidega suhtlemise süvendamise, seda kinnitab sõidu tegelik käik ja Jakobsoni hilisemad aruanded oma sõidu tulemustest. Juba laulupeoagsetest kõnelustest oli talle ilmselt selgunud, et noorfennomaanide poliitiline orientatsioon on tema omast hoopis erinev, et nad õhutavad sakslastega kokkuleppele, mitte aga võitlusele nende vastu.

Kuidas Jakobson seda sõitu organiseeris, kelle poole ta pöördus, kellega ettevalmistusi kooskõlastas, seda ei ole õnnestunud selgitada. Võimalik, et ta sel puhul kasutas oma tutvust Svani ja Hagmaniga.⁷⁵

Vahetult enne sõitu avaldas Jakobson ajalehes «Pietarin Sanomat» kirjutise pasunakoorigest Eestis,⁷⁶ mille hiljem ära trükkisid ka teised soome ajalehed.⁷⁷ Helsingis oli Jakobsonil nähtavasti juba enne sõitu mingi side «Uusi Suometari» toimetusega. Ajaleht tõi veidi muudetult eelmainitud Jakobsoni artikli⁷⁸ ja teatas, et «eesti pasunakoor saabub siia käesoleva nädala keskel. Temaga on kaasas eesti kirjanik Jakobson».⁷⁹ Järgmises numbris ilmus teade kontserdi toimumise kohast ja ajast, ja siis — arvustus pasunakoorige esinemise kohta.⁸⁰ Nagu selgub, oli kontserdist osavõtt üsna hõre. Kontserdikirjeldus ise aga oli selles noorfennomaanide ajalehes heatahtlik. Kontserdile järgnes koosviibimine. Selle kohta kirjutab Jakobson oma pruudile: «Eile õhtu olin veel ühe pidu peal, mis Soome studengid olid teinud, kus palju Eesti ja Soome rahva peale tervisi joodi ja mind lõppeks vist 50 kord hõiskamisega ülestõsteti. Seal olid peale 100 studengit ja ligi 10 universiteedi professori koos.»⁸¹ Kindlasti oli see peamiselt noorfennomaanide ringkond, kes Helsingis eesti koori vastu võttis ja kontserdi ning edasise reisi korraldamisel abistas.

Helsingist siirdus koor Hämenlinna ja sealt edasi maale. Selle kohta kirjutab Jakobson: «Nagu ma Helsingist kirjutasin, läksin ma Nelipühi laupäävasel hommikul sealt Hämenlinna (Tavasthusi) poole edasi. Üks tuttav gümnaasi direktor [tõenäoliselt C. G. Svan — L. L.] Helsingist tuli minuga ühes. Esimesel Nelipühi päeval aga elasime maal (Janakkalas) Soome talupoegade juures, kelle elu ma väga imeks olen pannud. Naad on kõik täitsa vabad peremehed.»⁸² Janakkalas andis koor kontserdi. Selle kohta on järgmine sõnum: «Eesti pasunakoor käis suvistepühade ajal Janakkalas ja andis seal kontserdi. Kuigi kihelkonna rahvas sellest vähe teadis, kogunes siiski 108 innustunud kuulajat. Kontsert oli rahvakoolis. Õhtuks kutsusid Janakkala talumehed eesti veljed endale külla, kus vanad õhtu mõnusasti mööda saatsid vestluses, mõtteid vahetades

⁷⁵ Kärkna pasunakoorige ajaloost ja reisist Soome toob uudseid ja huvitavaid andmeid R. Põldmäe oma artiklites «Kärkna pasunakoorige reisist Soome 1871. a.» («Edasi» 7. juulil 1956) ja «Lehekülgi eesti muusikaajaloost» («Sirp ja Vasar» 12. okt. 1956).

⁷⁶ Talonpoikaset soittokunnat Virossa. «Pietarin Sanomat» 5. apr. 1871.

⁷⁷ «Suomalainen Virallinen Lehti» 6. apr. 1871 märgib, et artikkel on võetud ajalehest «Pietarin Sanomat»; «Wiborgs Tidning» 1871, nr. 26 märgib, et artikkel on toimetusele saadetud Peterburist. Need ajalehed piirdusid ainult eelteadetega koori esinemistest, arvustusi kontsertide kohta või sõnumeid kontsertide toimumisest nad ei avaldanud. R. Põldmäe korrigeerib seni kirjanduses levinud eksi arvamust, nagu oleks Soomes käinud Torma pasunakoor.

⁷⁸ «Uusi Suometar» 5. apr. 1871.

⁷⁹ Sealsamas.

⁸⁰ Vt. R. Põldmäe, Kärkna pasunakoorige reisist Soome 1871. a. («Edasi» 7. juulil 1956); E. Vesterinen, Carl Robert Jakobson. Eestin kansallisen heräämisajan merkkihä. Porvoo, 1926, lk. 66 ja 67.

⁸¹ C. R. Jakobsoni kiri J. Thalile 15. maist 1871. — KM KO, Kurgja fond; vt. ka E. Vesterinen, Carl Robert Jakobson, lk. 67.

⁸² C. R. Jakobsoni kiri J. Thalile 19. maist 1871. — KM KO, Kurgja fond.

mõlema maa olude üle.»⁸³ Janakkalas külastati lähedalasuvat piimanduskooli ja mitmeid talumajapidamisi.

Jakobson oli Soome tulnud koos talumeestest pasunakooriga ja esines ise ühena nende hulgast. Püüdes tutvuda soome talurahva eluga, oli ta sõitnud kooriga maale. Selles kõiges avaldus Jakobsoni iseloomustav siiras demokratism ja sügav huvi soome väikepõllupidajast taluperemehe vastu. Vastuvõtuga Soomes ja kogu reisiga jäi Jakobson rohkem kui rahule. Ta oli sügavalt liigutatud sellest sõbralikkusest, millega teda igal pool koheldi, ja kirjutas Eestisse J. Adamsonile: «Seekord teretan Teid Soome maalt. Ma olen Helsingis ja Hämenlinnas käinud, ka maal talupoegade juures, ja ei või seda lahkust ja armastust ülesrääkida, mis Soome vennad igal pool minu vastu on üles näitanud.»⁸⁴ Tutvudes soomlaste poliitilise, majandusliku ja kultuurilise olukorraga leidis Jakobson siit täielikku toetust oma senistele tõekspidamistele. Tal tugevnes veendumus, et Eestiski peab kõige suurema pingutusega võitlema talupoegadele kapitalistliku farmeri olukorra kättevõitmise eest. Kõigest nähtust sügavalt haaratuna jätkas Jakobson samas kirjas: «Üks iseäraline vaim tuli Soomemaal minu üle, keda ma sõnadega mitte üles ei või rääkida, aga ka üks lõpmata raske kurvastus, kui selle peale mõtlesin, mis Saksad on teinud, et meie ja Soome vendade vahel nüüd nii suur vahe on.»

Kellega noorfennomaanidest Jakobson oma seekordsel Soome reisil kohtus, ei ole täpselt teada. Kindlasti kohtas ta J. Krohni, nagu selgub ühest ta kirja kontseptist viimasele. E. Vesterinen oletab, et ta puutus kokku veel C. G. Svani, J. R. Aspelini ning tõenäoliselt ka Yrjö-Koskineni ja A. Ahlquistiga.⁸⁵ Lisa neile faktidele ei õnnestunud leida. Jakobson ei nimeta hiljem oma kirjades soome poliitilise elu tegelasi ega märgi nendega tihedamate sidemete tekkimist. Ilmselt niisuguseid sidemeid ei kujunenudki ja tal ei arenenud soomlastest kellegagi pidevat kirjavahetust.⁸⁶ Eeltsiteeritud kiri J. Krohnile on seni teadaolevaist ainus, mis on kirjutatud vahetult seoses sõiduga. Jakobson teatab selles, et ta ei ole veel suutnud hankida Krohni poolt soovitud koopiaid Neusi artiklist ja laseb need kellelgi Tartus valmistada. Soomes veedetud päevi meenutades märgib Jakobson, et ta on oma sõidust pidanud ettekandeid, ja lisab: «Eesti Postimehes» ei saanud ma aga sõidust midagi kirjutada, sest et Jannsen aadli soovil mind täielikult vande alla on pannud ja minult enam ühtegi kirja vastu ei võta. Sellepärast tahan ma nüüd Tallinnas üht uut ajalehte välja andma hakata ja ootan iga päev minu programmi kinnitamist kõrgemalt poolt.» Võib järeldada, et sellele märkusele kirjas eelnesid Soomes jutuajamised Jannseni ja Jakobsoni lahkuminekuist. Krohn vastas Jakobsonile ametlikult ja külmalt, kirjutades, et ta võib

⁸³ Vt. E. Vesterinen, Carl Robert Jakobson, lk. 67; R. Põldmäe, Kärkna pasunakoori reisist Soome 1871. a. «Edasi» 7. juulil 1956.

⁸⁴ C. R. Jakobsoni kiri J. Adamsonile 19. maist 1871. — KM KO.

⁸⁵ Vt. E. Vesterinen, Carl Robert Jakobson, lk. 68; C. R. Jakobsoni kirja kontsept J. Krohnile, daatumita, vististi kirjutatud 1871. a. lõpul. — KM KO, Kurgja fond. Kirjast järeldub, et Jakobson on Soome reisi ajal külastanud Krohni tema kodus. Seal-samas on ka Krohni vastus. Oma kirjas A. Reinwaldile 25. aug. 1871 märgib Jakobson: «Ahlquisti tunnen ma väga hästi ja ta rääkis mulle ka, et Teie tõine tõisega sõnumikusi olete vahetanud.» — KM KO. Tõenäoline on, et kohtumine ja tutvumine Ahlquistiga toimus Soomes.

⁸⁶ C. G. Svanilt on mõned kirjad «Sakalale» kaastöö asjus. Teatud kontakt säilis tal ka Peterburj tuttava A. Hagmaniga, kellelt ta sai oma kõnedeks materjali Soome kohta. Ärillise iseloomuga suhted arenesid Jakobsonil «Sakala» ilmumise päevil J. Krohniga, kes sellal oli «Suomen Kuvalehti» toimetaja. Jakobson tellis temalt tasu eest juba kasutatud illustratsioone «Sakala» jaoks. Mingeid poliitilise või isikliku iseloomuga küsimusi selles kirjavahetuses ei puudutata.

tasuda Neusi artiklite ärakirjade tegemise eest. Vaatamata ilmnenud erinevustele poliitilistes vaadetes koheldi Jakobsoni Soomes noorfennomaanide poolt kõigiti külalislahkelt. Erinevused seisukohtades olid aga kindlasti põhjuseks, miks Yrjö-Koskinen ja ta mõttekaaslased ei olnud huvitatud suhtlemise süvendamisest Jakobsoniga. Võib-olla oligi see põhjuseks, miks «Uusi Suometar» üsna pikalt Kärkna pasunakoori esinemisest kirjutades märgib ainult väga lühisõnaliselt, et kooriga on kaasas ka eesti kirjanik Jakobson. See tõsiasi meid ei üllata. On mõistetav, et sügavalt demokraatlik Jakobsongi ei saanud taotleda erilist lähedust ühiskonna koorekihti tõusnud noorfennomaanidega, kellega tal ei olnud ühist poliitilist platvormi ja kelle nõuandesse ta sai suhtuda ainult tõrjuvalt. Uhe osa noorfennomaanide separatistlikud ja venevaenulikud mõttemõlgutused, millest Jakobson kindlasti teadlik oli, võisid teda ainult häirida. Kavatsedes saksa aadli vastases võitluses kindlasti kasutada ka keskvõimu toetust, teadis Jakobson väga hästi, kuidas Peterburis ja Moskvas kardeti separatistlikke tendentse. Põhjendamatu süüdistust tahtis ta kindlasti vältida. See võibki olla põhjuseks, miks Jakobson pärast Soome reisi teadlikult vähe rääkis soome kodanluse juhtidest, kelle venevaenulik šovinism ja unistused Venemaast eralduda olid tuntud. Küll aga tutvustas ta oma kõnedes eesti talurahvale üsna ulatuslikult ja küllalt laialt soome ühiskonna kõige mitmekesisemaid progressiivseid saavutusi. Vahetult pärast oma sõitu kirjutab ta A. Reinwaldile: «Soome maast oleks mul ka palju kirjutada, aga poliitika tarkus keelab seda ära avalikult tegemast. Sakslased tarvitavad neid asju oma kasuks ja meie kahjuks, sest naad ütlevad Venelastele: «Vaadake, mis naad tahavad!»»⁸⁷

Pöördunud koju tagasi kasutas Jakobson Soome sõidu muljeid väga ulatuslikult ja osavalt oma poliitilises agitatsioonis. Juba Soomes olles oli tal kujunenud kindel kavatsus seda teha. Ta kirjutab sealt J. Adamsonile: «Ma tahan Jaani kuu alustusel Tartu põllumeeste seltsis Soome talupoegade elust ja priiusest kõnet pidada. Seiemaani ma isegi ei teadnud, kuidas siin sellepoolest lugu oli ja ka keegi muu eestlane seda ei tea.»⁸⁸

Jakobson esineski sel teemal rea ettekannetega Pärnu, Viljandi ja Tartu põllumeeste seltsis. Olulise võttena kasutas ta neis ettekandeis Eesti ja Soome olude võrdlemist, kusjuures ta viimaseid, arvatavasti teadlikult, mõnevõrra ilustab ja idealiseerib. Jakobsoni juhtmõtteks edasisel soome teema käsitlemisel on seisukoht, et Soome on maa, «kes muud ei ole, kui meie kalli isamaa kaunim ja vabam pool!»⁸⁹ Tõstes esile soomlaste saavutusi ja võrreldes Soome elu hüvesid Eesti omaga rõhutab Jakobson korduvalt, et eestlased ja soomlased on sugulasrahvad ja kriiputatud alla, et eestlaste mahajäämus ei ole tingitud rassilisest alaväärtuslikkusest, nagu balti-saksa aadli ideoloogid tõsiasi vassides väitsid, vaid Eestis valitsevast ühiskondlik-poliitilisest korrast ja majanduslikest oludest. Peamist põhjust Soome soodsaks edenemiseks oli ta juba enne oma sõitu näinud asjaolu, et soome talupoeg on olnud sadu aastaid oma maa peremees.⁹⁰ Seda mõtet kordab Jakobson pidevalt, rõhutades, et Soomes talude ja mõisate vahel ei ole muud vahet kui see, et ühed on väike-, teised suurpõllupidamised. Jakobson kiidab heaks olukorra, et suurpõllupidajad Soomes ei ole feodaalsete eesõigustega aadlikud, mõistes seega

⁸⁷ C. R. Jakobsoni kiri A. Reinwaldile 25. aug. 1871. — KM KO.

⁸⁸ C. R. Jakobsoni kiri J. Adamsonile 19. maist 1871. — KM KO.

⁸⁹ C. R. Jakobsoni kiri J. Thalile 19. maist 1871. — KM KO, Kurgja fond.

⁹⁰ C. R. J[aakobson], Mis Ruhja teekonnal nähtud ja tähele pandud. «Eesti Põllumees» 1870, nr. 9.

kaudselt hukka eesõigustatud feodaalse maavalduse ja mõisamajapidamise Eestis.⁹¹ Teiseks Soome soodsama edenemise põhjuseks on Jakobsoni veendumuse kohaselt sealne valitsemisviis, ja nimelt see, et kõigil seistustel olevat ühesugused õigused (mida tegelikult siiski ei olnud). Seega juhib ta oma kõnedes mõttele, mille järgi eesti talurahva viletsus on tingitud sellest, et sakslased on neilt röövinud maa ja vabaduse. Kui need tagasi võita, siis võib ka Eestis Soomele järele jõuda. Jakobson rõhutab korduvalt, et ka soomlased on oma saavutusteni jõudnud võideldes, sest «unistades ei tule ükski asi meie kätte».⁹²

Niisugustena kujunevad Jakobsoni kõned Soome sõidust jõuliseks süüdistuseks saksa röövialutajate vastu ning hoogsaks üleskutseks nendevastasele võitlusele. Jakobson ütlebki, et kogu eesti rahva ajaloos ei räägita muust «kui tema ülestõusmistest vägivaldse piinamiste vasta ja uue maha-rusumistest endise oleku sisse».⁹³ Ja edasi: «Meie, kes meie Eestimaa premehed oleme, oli vägivaldsel teel Eestimaa orjades katsutud teha, aga ilmaaegu — meie võitlesime, kuni jälle selle teutava seisuse alt lahti saime.»⁹⁴ Tuleb edasi võidelda, kuni on saavutatud samasugune olukord nagu Soomes, «kus mõlemad pooled ühesuguse õigus-järje peal seisavad. Kunni meie seda kätte ei ole saanud, nii kaua peame võitlema ööd ja päevad, sest armu palukestest meie oma enese maal elada ei taha».⁹⁵

Nii kasutab Jakobson oma Soome reisi peamiselt poliitilise agitatsiooni eesmärkidel. Kuid väga olulised olid ka tema tähelepanekud Soome põllumajanduse kohta. Siin oli eeskujuks kõik see positiivne, millele soome talupoeg oli jõudnud võitluses karmi loodusega. Arenenum agrotehnika, mida Jakobson Soomes tundma õppis, eriti aga kõrgetasemeline karjandus ja piimandus, mille sisseseadmist Soome eeskujul Jakobson siitpeale innukalt Eestis propageeris, olid suure tähtsusega Eesti põllumajanduse arengule. Soomest oli Jakobson saanud väärtuslikke eeskujusid, mida ta Kurgjal varsti rakendama hakkas ja eriti pärast oma teist Soome reisi Viljandi ja Pärnu põllumeeste seltsi kaudu ulatuslikult tutvustas. Soome poliitilise, majandusliku ja kultuurilise olukorraga tutvumine kujunes C. R. Jakobsonile seega eeskujuvandvaks ning innustavaks kogemuseks eesti talupoegade võitluse juhtimisel.

Jakobsoni sõidust mõnevõrra erineva iseloomuga oli sama aasta juulis toimunud J. V. Jannseni pere külaskäik Soome. Korduvalt edasilükatud sõit sai nüüd teoks. 25. märtsil oli Yrjö-Koskinen kirjutanud üli-sõbraliku kirja J. V. Jannsenile ja palunud külla teda, ta perekonda ning J. Hurta, kellele soovitati jääda Soome kogu suveks. Kuigi ametliku kutse Eestisse läkitas Yrjö-Koskinen, olid Jannsenite innukaiks küllakutsujaiks nende laulupeoagssed tuttavad Svan ja Aspelin ning Koidulaga kirjavahetust pidav A. Almberg.⁹⁶ Erilisi poliitilisi eesmärke selle küllakutsuga vist ei taotletud, sest nagu eelnevast nägime, pidi Yrjö-Koskinenil olema selge, et Eesti olud erinesid mitmeti Soome omadest ning seepärast ei saanud tal ka vaadetelt lähedase J. V. Jannseniga kujuneda ühist poliitilist tegutsemist. Sidemeid mõttekaaslaste leeriga Eestis püüti siiski säilitada ja süvendada, kusjuures soomlased ilmset huvi tundsid Eesti poliitilises elus esile kerkiva J. Hurda vastu. Hurt aga Soome ei sõitnud.

⁹¹ C. R. Jakobsoni kõne «Kümme päeva Soomemaal» konspekt. — KM KO. Kurgja fond.

⁹² Sealsamas.

⁹³ Sealsamas.

⁹⁴ Sealsamas.

⁹⁵ Sealsamas.

⁹⁶ I. H a r m a s, Suomalaiset estofiilit, lk. 136.

Jannsenite sõidu üksikasjad on üldjoontes tuntud⁹⁷ ning siinkohal ei ole põhjust neil peatuda. Nende sõidu iseloom oli aga C. R. Jakobsoni omast erinev. Jannsenitesse suhtuti Soomes 1871. a. kui eesti rahva esindajatesse ja koheldi neid sellele vastavalt piduliku lugupidamisega. Jannseneid võtsid vastu Soome poliitikaelu suured juhtivad mehed. Nende auks korraldatud banketil viibisid J. V. Snellman, E. Lönnrot, Y. S. Yrjö-Koskinen, Th. Rein, A. Almborg, C. G. Svan jt., seega siis soome kodanluse «aristokraatia». Jannsenid olid Yrjö-Koskineni külalised tema mõisas. Kogu nende sõit läbi Soome kujunes erakordselt sõbralikuks ja pidulikuks. Koidula järgnevad, reisi kõige vahetumate muljete all kirjutatud innustusest tulvil kirjad annavad sellest venvat tunnistust.

J. V. Jannsen avaldas oma sõidust pikema reisikirja «Eesti Postimehes». On arusaadav, et tema tähelepanekud oluliselt erinevad C. R. Jakobsoni omist, kuigi mitmel puhul kirjeldatakse samu nähtusi. Ka Jannsen tõstab Soomest positiivsena esile agrotehnika, eriti piimanduse kõrge taseme: «Mitme Soome perenaise piimakambris olen ma mütsi maha võtnud, nii puhtad ja viisipärast olid nemad; nõndasama ka perenaised ise.»⁹⁸ Ka Jannsen märgib, et «soome peremehed on aga vanast ajast pärisperemehed, kelle koha nimed üksi senati nimekirjas seisvad.»⁹⁹ nagu ta seda Helsingis ise oma silmaga olevat näinud. Soome kirjanduse ja kultuuri tase leiab samuti tunnustavat mainimist. Hoopis erinevalt Jakobsonist arvab Jannsen, et soome talurahvas olevat nii kaugele jõudnud seepärast, et kõrgemad seisused olla talle näidanud head eeskju ja andnud õpetust. «Ka Soomemaal käib suurem vaimuharimine ja suurem kukkur vähema ees ja näitab teed,»¹⁰⁰ kirjutab ta. Ja teisel: «Kõige lõbusam oli mul kuulda ja näha, et seal karjaste ja karja vahel nii terve ja värvimata usaldus valitses: karjane mõtles nagu kari, ja nõndasama ümberpööratud, kari nago karjane.»¹⁰¹ Jannsen satub otse liigutusse, kui ta mõisnikku ja taluperemeest koos ühes lauas söömas ja sõbralikult juttu ajamas näeb. Paruni selline käitumine kutsuvat esile suure armastuse tema vastu: «Aga austud paruni härra poolt, kelle külalised meie kõik olime, ei paistnud ka muud, kui värvimata lahkus ja naaberlik haritud osa võtmise [talupoja vastu — L. L.] välja, mis sundimata aupakliku armastuse äratab. Kõike seda vastastikku usaldust ja armastust oma silmiga pealt näha, oli mul nii kosutav ja lõbus, et ma vagusi õhkasin: Rahu Jumal, lase niisugust rahu ja usaldust isamaa tõsiseks õnneks ka meie maal suure ja väikepõllumeeste vahel tärkada ja kasvada!»¹⁰² See Jannseni Soomele osutav rahumanitsus erines kardinaalselt Jakobsoni hoogsast üleskutsest Soome eeskujul võidelda. On arusaadav Jakobsoni meelepaha sel puhul, mida ta väljendas kirjas J. Adamsonile: «Jannsenist ei ole ühtegi loota. Ka Soomemaalt ei tea ta muud paremat kirjutada kui ikka «rahu, rahu». Ja, rahu tahame kõik, aga üht rahu, nagu ühevääriliste inimeste ja mitte nagu lihuniku ja härja vahel. Soomemaa võib meile küll väga hästi õpetada, kuidas õige rahu võimalik on, sest seal on maapäevade peal talupojal niisamasugune heal, nagu mõisnikul. Talupoegi ei kurnata seal ka lõpmata suure rendiga välja, vaid igaüks on jo peale 7 sada aastat (nii kaua kui ristiusk seal valitseb) oma

⁹⁷ «Eesti Postimees» 21. ja 28. juulil, 4., 11., 18. ja 25. aug., 1., 8., 15., 22. ja 29. sept., 6. ja 13. okt. 1871; A. Kallas, Täheleand. Tartu, 1918, lk. 133—136; Koidula ja Almborgi kirjavahetus, lk. 65—73.

⁹⁸ «Eesti Postimees» 21. juulil 1871.

⁹⁹ Sealsamas.

¹⁰⁰ «Eesti Postimees» 6. okt. 1871.

¹⁰¹ «Eesti Postimees» 15. sept. 1871.

¹⁰² «Eesti Postimees» 6. okt. 1871.

maa pärisperemehed. Seda pilti oleks ta pidanud enne rahva ette maailma ja siis ütleva: «vaadake, nõnda on rahu võimalik!»¹⁰³

Jannsenite külaskäigule Soome ei järgnenud erilist suhtlemise aktiivseerumist «Eesti Postimehe» ringkonna ja noorfennomaanide vahel. Selleks olid omad põhjused. Koidulal arenes esialgu küll haarav, kuid isiklik ja lühike kirj vahetus Almbergiga. Kuid Koidula abiellus 1873. aastal, lahkus Eestist ja jäi siinsetest võitlustest ja poliitilistest sündmustest eemale. Süveneva isikliku sõpruse Aspelinga, kes oli siiski rohkem teadlane kui poliitik, säilitas Harry Jannsen. Viimane aga ei etendanud Eestis 1870-ndatel aastatel mingit olulist osa. Jakob Hurdal kui kodanlik-kerikaalse leeri kõige silmapaistvama tegelasel kujunesid Soomega vaid viljastavad teaduslikud sidemed. Poliitilise võitluse küsimused tema ja soomlaste suhtlemises esile ei kerkinud.

Yrjö-Koskinenilt ei ole siitpeale enam kirju Jannseni perele. Ei ole vastust ka reisile järgnenud Koidula väga veetlevale, kuid apoliitilisele kirjale. Yrjö-Koskineni aktiivsus Eestiga sidemete otsimisel oli vaibunud. Selle põhjuste kohta võisime juba eelnevas teha mõningaid oletusi. Edaspidi haarasid Yrjö-Koskineni Soome poliitilise elu suursündmused, milles tal oli juhtiv osa. Kõigele lisaks valiti ta 1871. a. lõpul maapäeva liikmeks. Ja kuigi Yrjö-Koskinen ja noorfennomaanid jälgisid ka 1870-ndatel aastatel tähelepanelikult Eesti poliitilist elu ning siinseid sündmusi, ei lootnud nad ilmselt enam poliitilise koostegutsemise võimalusele.

*

Nii siis vaibus aastail 1869—1870 soome kodanluse juhtide lootus leida Eestist poliitilisi liitlasi nii keskvoimu tsentralisatsiooni- ja venestustendentside vastu kui ka soome kodanluse jägnevaiks šovinistlikult venevastaseiks üritusteks. Neile klassialuseilt ja vaadelt lähedasemais «Eesti Postimehe» ringkonnas ei leidunud ei küllalt aktiivseid ega võimekaid poliitikuid; ei olnud soomlaste poolt soovitatud poliitilise võitluse programm ja taktika «Eesti Postimehegi» ringkondadele Eesti oludes reaalne. Negatiivse mõjuga, eriti J. V. Jannsenile, olid fennomaanide poliitilised soovitused selles mõttes, et nad toetasid sakslastega kokkuleppimise tendentse. C. R. Jakobsonisse suhtusid noorfennomaanid aastail 1869—1871 tähelepanelikult, kuid reserveeritult. Avalikke C. R. Jakobsoni vastaseid seisukohavõtte Yrjö-Koskineni rühmituse poolt veel ei esinenud, kuigi vaadete erinevus soome kodanluse ideoloogide ja eesti talurahva demokraatliku juhi vahel oli üsna selge.

C. R. Jakobsoni poliitilises võitluses jääb soome küsimuse käsitlemine olulisele kohale ja tal püsib sügav huvi Soome vastu. Siinjuures ei huvitanud teda esmajoones mitte poliitilised sidemed soome kodanluse juhtidega, kelle omadest ta vaated lahku läksid, vaid tutvumine soome rahva elu, töö ja progressiivsete saavutustega majanduslikul, poliitilisel ja kultuurilisel alal. Soome eeskujule osutades tõstis Jakobson oma kõnedes ja kirjutistes esile järjekindla võitluse vajaduse talurahva täieliku maaomandi ja kõigi seisuste poliitilise üheõigusluse eest. Soome eeskujule oli mõjukaks argumendiks, mis pidi innustama ja julgustama eesti talurahvast sihikindlale võitlusele balti-saksa aadli vastu.

Nii oli 1870-ndate aastate alguseks selgunud vahekorrad eesti ja soome poliitiliste tegelaste vahel. Mõttekaaslased olid üksteist leidnud, vastased samuti. Olude erinevus ei võimaldanud aga ka mõttekaaslaste ühist

¹⁰³ C. R. Jakobsoni kiri J. Adamsonile 18. aug. 1871. — KM KO.

tegutsemist, millele soomlased olid mingis ulatuses esialgu mõelnud. Järgneva 5—6 aasta jooksul püsib vastastikune huvi. Soome poolel avaldub see rohkem passiivses vaatllemises, Eestis jätkab Jakobson Soome eeskujul poliitilist ärakasutamist, Jannseni pere sidemed soomlastega aga püsivad esialgu isikliku sõpruse pinnal. Pinevalt keerukaks kujunevad soome ja eesti ühiskonnategelaste poliitilised vahekorrad 1878.—1882. a., mil poliitiline võitlus Eestis muutus eriti teravaks. Sellest aga juba järgnevas artiklis.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut*

Saabus toimetusse
26. III 1959

О ПОЛИТИЧЕСКИХ СВЯЗЯХ ЭСТОНСКИХ И ФИНСКИХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ В ПЕРИОД ЭСТОНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ *

Л. Лооне,

кандидат исторических наук

Резюме

Отношения во время первого эстонского певческого праздника и непосредственно после него

В 1868—1869 гг. Балтийский вопрос находился в центре внимания русской общественности. Славянофилы требовали ликвидации прибалтийского «особого порядка». Они указывали на тяжелое положение эстонских и латышских крестьян, вызванное хозяйничаньем прибалтийско-немецких баронов, и подчеркивали, что частые восстания крестьян Эстонии и Латвии являются следствием этого тяжелого положения.

Защищая свои средневековые привилегии, прибалтийские бароны использовали и свои заграничные связи. В высказываниях некоторых прибалтийско-немецких публицистов звучала прямая угроза отказа от верности русскому государству в случае отмены привилегий, которыми пользовались немцы в Прибалтике. Подобные выступления вызвали большое раздражение в правительственных кругах России.

Борьба вокруг Балтийского вопроса вызывала обостренный интерес финской общественности, особенно в связи с тем, что славянофилы предприняли в это время нападки и на особое положение Финляндии. Однако, если их требование ликвидировать средневековый прибалтийский «особый порядок» было прогрессивным, то выраженное ими стремление уничтожить конституционные свободы Финляндии следует оценить как реакционное.

В самой Эстонии в 1867—1868 гг. наблюдается активизация национального движения.

В такой политической обстановке два представителя финской буржуазии — младофенноманы К. Г. Сван и Ю. Р. Аспелин — посетили в 1869 г. первый эстонский певческий праздник. Следует отметить, что партия младофенноманов приобрела к этому времени значительное политическое влияние в Финляндии и сильно укрепила свои позиции против местных шведов. В то же время политика этой партии начинала приобретать характер антирусского шовинизма.

Статьи К. Г. Свана и Ю. Р. Аспелина подтверждают, что эстонский певческий праздник вылился в направленную против прибалтийско-немецких феодалов демонстрацию. Описывая эти события, Сван и Аспелин с большим сочувствием говорят о вековой борьбе эстонского народа против чужеземных захватчиков и угнетателей. Однако, несмотря на это, они все же рекомендовали руководителям эстонского национального движения пойти на соглашение с прибалтийскими немцами, чтобы совместно с последними выступить не только против руссификаторских тенденций царского правительства, но и в защиту прибалтийского «особого порядка».

* Начало см. «Изв. АН Эст. ССР. Серия обществ. наук» № 1 за 1959 г.

Финские гости узнали, что в эстонском национальном движении наметились два направления — буржуазно-клерикальное, консервативное, и буржуазно-демократическое, радикальное. Представители консервативной части эстонской буржуазии (И. В. Яннсен и др.) по своему мировоззрению были ближе финнам. Можно полагать, что советы Свана и Аспелина оказали влияние и на Яннсена, что привело к заключению им предательского соглашения с лифляндским дворянством (1871), согласно которому Яннсен стал получать денежные дотации от помещиков и отказался печатать в своей газете статьи К. Р. Якобсона.

Политические цели и тактика буржуазно-демократического направления (К. Р. Якобсон и И. Келер) не нашли одобрения младофенноманов. Характеризуя это направление, Сван пишет, что среди молодых народных вождей есть такие, ненависть которых к немецким угнетателям столь велика, что они хотели бы с помощью русских полностью изгнать немцев. В целом следует отметить, что сепаратистские стремления финнов не нашли поддержки ни у одного из направлений эстонского национального движения.

В мае 1871 г. Финляндию посетил К. Р. Якобсон, а в июне того же года — И. В. Яннсен с дочерью, поэтессой Лидией Койдула, и сыном.

За время своей поездки К. Р. Якобсон хотел изучить жизнь родственного эстонцам финского народа, чтобы, руководствуясь виденным, вести дальнейшую политическую борьбу в Эстонии. Младофенноманы приняли его очень гостеприимно, но в ходе бесед с ними подтвердились их расхождения в политических взглядах. Враждебных выступлений против Якобсона со стороны младофенноманов в эти годы еще не было.

Делясь впечатлениями о своей финской поездке, Якобсон выступил в сельскохозяйственных обществах Пярну, Вильянди и Тарту. В своих выступлениях он указывал на высокий уровень сельского хозяйства и всей культурной жизни Финляндии и отмечал, что все это — результат того, что финский крестьянин является собственником своей земли и имеет равные с другими сословиями политические права. Якобсон призывал эстонский народ к борьбе за такие же права крестьянства, какими пользовались финны.

И. В. Яннсен и его семья были торжественно приняты младофенноманами как представители эстонского народа. В банкете, устроенном в их честь, принимали участие руководящие деятели финской буржуазии: И. В. Снельман, Ю. С. Юрьо-Коскинен и др. Яннсены гостили в имении Юрьо-Коскинена, совершили поездку по стране и т. д. Статьи Яннсена о поездке в Финляндию во многом отличались от докладов Якобсона. Яннсен также отмечает большие достижения финнов, но подчеркивает, что все это является результатом мирного сотрудничества между высшими и низшими сословиями этой страны. По примеру Финляндии он призывает к внутреннему миру и в Эстонии.

*Институт экономики
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
26 III 1959

POLITISCHE BEZIEHUNGEN DER FINNEN UND DER ESTEN IN DER PERIODE DER ESTNISCHEN NATIONALEN BEWEGUNG*

L. Loone

Zusammenfassung

Beziehungen zur Zeit des ersten allgemeinen estnischen Sängerfests und unmittelbar nach demselben

In den Jahren 1868—69 verlangten die Slavophilen die Aufhebung der mittelalterlichen Sonderrechte und der feudalen Privilegien des baltischen Adels. Zur Unterstützung dieser Forderungen brachten sie Schilderungen der Missverwaltung der Provinzen durch den Adel und wiesen auf die schwere Lage der Bauernschaft hin, welche die Bauernaufstände zur Folge hatte. Die Balten suchten ihre Sonderrechte und die Privilegien des Adels mit allen ihnen zu Gebote stehenden Mitteln zu verteidigen. Einige Publizisten des baltischen Adels drohten den Treueid gegen den russischen Staat zu lösen, wenn man die baltischen Privilegien aufzuheben wachte.

* Der erste Teil des Artikels erschien in unserer Zeitschrift Nr. 1, 1959.

Der Kampf um die baltischen Privilegien wurde in Finnland mit grossem Interesse beobachtet, da die Slavophilen auch schon die Sonderstellung Finnlands anfochten. Wenn man die Forderung, den mittelalterlichen baltischen Landesstaat aufzuheben als progressiv beurteilen kann, so war das Streben, die konstitutionellen Freiheiten Finnlands zu unterdrücken, reaktionär.

In Estland selbst kann man in den Jahren 1867—69 eine Aktivisierung der nationalen Bewegung beobachten.

Bei solcher Lage der Dinge besuchten zwei Vertreter der Jungfennomanen — C. G. Swan und J. R. Aspelin — im Jahre 1869 das estnische Sängerfest. Die Jungfennomanen hatten zu dieser Zeit viel an Ansehen gewonnen. Ihre Stellung gegenüber den Svecomanen war gefestigt. Dabei fing ihre Politik an, gegenüber den Zentralisierungstendenzen der zaristischen Regierung zum russengefeindlichen Chauvinismus auszuarten.

Aus den Berichten C. G. Swans und J. R. Aspelins erhellt nochmals, dass das estnische Sängerfest zu einer deutsch- und adelfeindlichen Demonstration des Volkes wurde. Mit grossem Mitgefühl schrieben Swan und Aspelin vom jahrhundertelangen Kampf des estnischen Volkes gegen die fremden Eroberer und Unterdrücker. Trotzdem rieten sie den leitenden Männern der estnischen nationalen Bewegung zu, sich zu einer Verständigung mit den baltischen Deutschen zu finden, um dann gemeinsam nicht nur gegen die Russifizierungsbestrebungen der zaristischen Regierung vorzugehen, sondern auch für die Wahrung des baltischen Landesstaates Anstalten zu treffen. Diese Ratschläge sind als reaktionär zu beurteilen.

Die finnischen Gäste erfuhren, dass in der estnischen nationalen Bewegung zwei Richtungen existierten. Die um J. V. Jannsen gescharten Ideologen der estnischen Bourgeoisie standen ihrer Weltanschauung nach den Finnen näher. Vermutlich förderten die Ratschläge der Jungfennomanen die reaktionären Tendenzen Jannsens und das Abschliessen des verräterischen Abkommens mit dem livländischen Adel, laut welchem Jannsen — gegen eine bestimmte, von der Ritterschaft gezahlte Geldsumme — nunmehr auf die von C. R. Jakobson für seine Zeitung einlaufenden Beiträge verzichtete.

Die politischen Ziele und die Taktik der demokratischen Richtung der estnischen nationalen Bewegung (C. R. Jakobson und J. Köler) wurden von den Jungfennomanen nicht gutgeheissen. Swan sagt zu ihrer Charakterisierung, dass es unter den jüngeren Volksmännern solche gebe, bei denen der Hass gegen die deutschen Unterdrücker so gross sei, dass sie mit Hilfe der Russen die Deutschen gänzlich vertreiben möchten.

Die separatistischen Bestrebungen der Jungfennomanen fanden bei keiner der beiden Richtungen der estnischen nationalen Bewegung Anklang.

Im Mai 1871 besuchte C. R. Jakobson Finnland. Im Juni desselben Jahres weilte dort J. V. Jannsen mit seiner Tochter Lydia Koidula und seinem Sohn Harry.

Jakobsons Ziel war es, das Leben des finnischen Volkes kennenzulernen und bei den stammverwandten Finnen möglicherweise ein Vorbild für die politischen Kämpfe in Estland zu finden. Von den Jungfennomanen wurde er auf der Reise zuvorkommend und freundlich behandelt, obwohl man sich beiderseits der Meinungsverschiedenheiten bewusst war. Feindliche, gegen Jakobson gerichtete Stellungnahmen fanden zu dieser Zeit von Seiten der Jungfennomanen noch nicht statt. Über seine Reiseindrücke hielt Jakobson in Tartu, Pärnu und Viljandi Vorträge, wobei er das hohe Niveau der Landwirtschaft und des ganzen wirtschaftlichen und kulturellen Lebens Finnlands als eine Folge dessen bezeichnete, dass der finnische Bauer Eigentümer seines Landes ist und mit den anderen Ständen die gleichen politischen Rechte hat. Jakobson riet, nach dem Vorbild Finnlands zu handeln und sich in unermüdlichem Kampfe die Erteilung ähnlicher Rechte zu erzwingen.

J. V. Jannsen und seine Familie wurden auf ihrer Reise von den Jungfennomanen mit grosser Festlichkeit als Repräsentanten des estnischen Volkes empfangen. An dem zu ihrer Ehre veranstalteten Bankett nahmen J. V. Snellman, Yrjö-Koskinen und andere führende Männer der finnischen Bourgeoisie teil. Jannsens waren Gäste auf Yrjö-Koskinens Gut, bereisten Finnland unter ständiger Begleitung usw. Die Reiseberichte Jannsens unterscheiden sich wesentlich von denen Jakobsons. Auch Jannsen hebt die grossen Fortschritte der Finnen hervor; er behauptet aber, es sei dies ein Resultat des in Finnland herrschenden Friedens zwischen den höheren und den niederen Ständen. Dem angeblichen Vorbild Finnlands zufolge mahnt er zu gleichem Frieden in Estland.

Institut für Ökonomie
der Akademie der Wissenschaften der
Estnischen SSR

Eingegangen
am 26. März 1959